



Մ Ա Ս Ե Ա Յ Ա Ղ Ա Ի Ն Ի

Ա Ի Ե Տ Ա Բ Ե Ր Հ Ա Յ Ա Ս Տ Ա Ն Ե Ա Յ Յ

Հ Ա Յ Վ Ա Ջ Ե Ա Ն Թ Ա Ն Գ Ա Ր Ա Ն

Հ Ա Յ Վ Ա Ջ Ե Ա Ն Վ Ա Ր Ժ Ա Ր Ա Ն Ի Փ Ա Ր Ի Ջ

Որք միանգամ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ ԱՆՅՈՅ ՄՈՒՐԱՏԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ ԸՍՈՒԱԾ զԻՐՔԻՆ, ու Աղաւնոյս Բ տարւոյն առաջին քերթին մէջ հրատարակուած ընդարձակ հատուածն ուշի ուշով կարդացեր են, գիտեն քե ինչ պատճառաւ եւ ինչ հոգւով հիմնարկուած էր ի Փարիզ ԱՐԵՒԵԼԵԱՆ ԲԱՋՄԱԼԵՁՈՒ ՎԱՐԺԱՐԱՆ կոչուած դպրոցը, եւ քե ինչ իւր դիտաւորութիւնն եւ ինչ արդեօք իրեն վախճանը : Բացուելէն ի վեր երկու տարի է, եւ այն միջոցին իր քաշած բազմատեսակ եւ դառնավիշտ նեղութիւններն, զրպարտութիւնները, հալածանքները, եւ անյաղթելի կարծուած արգելքներն ու խոջընդոտները տեսնողն ու զիտցողը կըզարմանայ արդարեւ մեզի հետ՝ քե ինչպէս հիմնայատակ կործանելով եւ ոչ փոշին ու յիշա-

տակը մնալու տեղ, այսքան քիչ ժամանակի մէջ այսչափ զարգացաւ այս Վարժարանը, բազմաթիւ աշակերտօք զարդարեցաւ, եւ ողջամիտ ազգասիրաց վստահութիւնը, սերն ու համակրութիւնն իրեն գրաւեց : Ձե, տարակոյս չկայ. արդարասեր միտք՝ որ այս երկու հակառակ կողմանց շարժիչ ոգւոյն քաջ խելամուտ եղած ըլլայ, ու երկուքին ալ բռնած այլ եւ այլ սկզբունքն ու յառաջխաղացութիւնը չիով իմացած, մեկուն արտաքին տկարութիւնն եւ ի ժարդկային նարստից անյոյս անօք մնալը տեսած, ու մեկային՝ կողմնակցութեամբ ու սրօք եւ բրօք այնքան զօրանալուն, ու ցցուցած ազգի ազգի բռնութիւններուն ականատես կամ ականջալուր եղած ըլլայ... ու դարձրնէ աջուրներն ու մէյ մ'այ պարագաներուն ան-

կարծելի կերպով այսքան փոփոխուիլը նայի տեսնե, արդարասեր միտք մը, կըսեմք, չկրնար չվկայել զարմացմամբ քե աստուածահաճոյ է այս ձեռնարկութիւնը, հոս Աստուծոյ մատը կայ, Աստուծոյ օրհնութիւնը վրան է :

Եւ յիրաւի. երբե Աստուծոյ ողորմութեան եւ ամենագոր աջոյն հովանին վայրկեան մը վրայէն պակսեր, ո՞վ չգիտեր քե մինչեւ ցայսօր շատոնց եւ լիուլի լցուած էր հակառակորդաց այնչափ փափագածն, ուխտերով, հասարակաց աղօթքներով ու սուրբ պատարագներով (աւանդ...) ու խումբ խումբ սրբակաց մարապետներու յանձնած ջերմեռանդութիւններովն ու մահացումունքներովը խնդրածն ու պաղատածը՝ իրենց ազգակից եղբարցը դէմ, այն Աստուծոյ՝ որ խաղաղութեան ու սիրոյ է Աստուած, եւ որ հազարաւոր տարիներով առաջ այսպիսի սրբապիղծ աղօթից համար երեսնին զարնելով ըսած էր՝ քե « Խունկը ձեր պիղծ են ինձ... զպահս եւ զդատարկութիւնս եւ զտօնս ձեր ատեաց անձն իմ... յագեայ եմ ձեռք. յորժամ համբառնայցեք զձեռս ձեր՝ դարձուցից զերես իմ ի ձեռք, եւ երբ յաճախիցեք յաղօթս՝ ոչ լուայց ձեզ, զի ձեռք ձեր լի են արեամբ : » (Ես. Ա. 13-15.) :

Այո, լի են արեամբ այն ձեռքը՝ որ ոչինչ ընդհատ Իսկարիովտացւոյ մը շրթունքներէն, նախ ահաւոր զենման պատարագին արեւովը ներկեայ եւ թաթախեայ, ապա եղբարցն արեան գինը՝ մատնութեան արծաթը, կառնու կըտանի հոգեւոր եւ աշխարհական դատաւորաց, պաշտօնատեարց, գրագրաց, խանութպանից, փաստաբանից, լրագրապետաց... ձեռքը կըլցեցնէ, որպէս զի եղբօրը դատապարտութեան վճիռը հանէ. որպէս զի ամեն տեղ հոգակէ տարածէ քե,

« Այն մարդիկն որ Մուրատեան վարժարանը
« քիչ մնաց տակն ու վրայ պիտի ընէին, նոր
« դպրոց մը պիտի բանան Փարիզու մէջ կրօնի
« կողմանէ անտարբերեայ եղողներուն համար...
« Միւրաբանք իբրեւ ԶՈՒՏ ՌԵՂԱՍՓԱՌ՝ կըհառա-
« չեն այս բանիս վրայ, բայց արգիլել չենկրնար...
« այս միայն կիմացընեն ամենուն՝ որ իրենցը
« (Մուրատեան վարժարանը) ԶՈՒՏ ԿԱՌԱՐԱՆՆԵՐՈՒ
« ՀԱՄԱՐ է, իսկ անոնցը՝ ԽԱՌԱ ԴԱՆԱՆԱՆՔԻ ՏԵՐ
« ՏՂՈՑ ՀԱՄԱՐ... Ո՛րչափ վախնալու բան է որ երբ
« յանկարծ Մուրատեան վարժարանը Փարիզէն
« փոխադրուի, չըլլայ քե տղայոց ծնողքներէն
« ոմանք ջմուրդին աչնէ՝ գերաստիկ փորձութիւն
« մը կրեն նոյն դպրոցին կողմը դառնալու... »

Ո՛վ գիտակցութիւն, ո՞վ խիղճ մտաց, երբոր երկնային յուսով լուսաւորուած աջուրներդ խաւարին, ինչ զարմանք երբ անխրաւութիւնը արդարութիւն երեւայ, մոլորութիւնը առաքինութիւն, ջարութիւնը բարութիւն, ջարագործութիւնը բարեգործութիւն, նախանձն ու ատելութիւնը սեր, եղբայրատեցութիւնը եղբայրսիրութիւն, ազգատեցութիւնը ազգասիրութիւն...

Ա՛յս է ուրեմն ոգին Քրիստոսի՝ հալածել զեղբայրն մինչեւ եւ ի համբան անդ անուան նորա... Միաբանութիւն մը կար որուն առաջին մեծաւորը ուխտով պարտաւորած էր իրեն միաբանքը՝ զնայ առաքելաբար ազգին քարոզել ու սովորեցնել զԱւետարանն Քրիստոսի, եւ ծաւալել զայն զիտութեան. եկաւ ուրիշ մեծաւոր մը արժանաւոր յաջորդ մը հիմնադրին, ու փոխանակ ազգին ոգեջան քարոզիչներ դրկելու (զորոնք չունենալը շատ անգամ կըխոստովանի) ահաւասիկ իր դրկած քարոզիչները. ստախօս ու անխիղճ բոլոր, զրպարտիչ, ջարանախանձ ու անօրէն գրուածներ՝ առ ի խափանել աղարտել եւ զայն բարին՝ զոր այլք գօտեպիւնդ վառուեր էին կարօտեայ ազգին մատուցանելու, ու անմեղ Սոկրատայ պէս իբրեւ ապականիչս մանկութեան հալածել քշել տալու այն անձինքը, որ այնչափ արդիւնք ունէին (չըսեմ իրեն միաբանութեանը մանկտույն վրայ) ազգին որը տղայոցը համար պատրաստած ընդարձակ տնովը ու մատակարարած հացովն ու գիտութեամբն ու բարոյական դաստիարակութեամբը. որուն համար այնքան տարի անձնանուեր քրտինք էին թափել իրենք զիրենք մոռնալով, ու իրենց օրինաւոր հանգստութիւնը՝ այն խեղճ տրդոց հանգըստութեանը զոհելով :

Այնչափ ջարախօսութիւնք, խաբէութիւնք, ու մանաւանդ ազգին խեղճ որբոցը բերնէն կտրած ու ազգին դէմ գրգռուելու անձանց տրուած հացկերոյթներն ու ընծաները՝ հարկաւ դիտեայ գեղեցիկ վախճանին պիտի հասնէին: Ի՞նչ զարմանք ուրեմն քե որ երկու տարի ամբողջ այս նոր Վարժարանին հիմնադիրներն ու հոգաբարձուները չկրցան Գաղղիոյ տէրութենէն յանուն իւրեանց Վարժարանը բանալու արտօնութիւնն առնուլ՝ որ ըստ ինքեան իրենց համար ամենադիւրին բան էր, որովհետեւ Գաղղիոյ տէրութիւնը՝ իրենց ուրբ տասը տարի Մուրատեան վարժարանին մէջ վերատեսչութեան եւ ուսումնապետութեան բարձր պաշտօններն արժանապէս եւ բազում գովութեամբ կատարելը քաջ գիտեր, եւ հարկադրեցան այն

երկար ժամանակուանմեջ՝ իրենք անտանելի տառապանք աշխատիլ, ու այն դժուարաքիրտն աշխատանաց փառքն ու պատիւը ստիպուիլ օտարագրույ մը ընծայելու, որ տերութեան ու հասարակաց առջեւ վարժարանին պաշտօնական վերատեսուչն էր : Բայց եւ ոչ անով գոհ եղան հակառակորդք. ու այն պատուական եւ անդառնալի ժամանակը զոր պիտի նուիրէին իրենց յափշտակած աշակերտաց բարւոյն համար, նոյնը առատաբար կը շնորհէին դռնէ դուռ մէկ պաշտօնատերէն մեկայը իյնալով, ու աշակերտաց տեղ գանոնք հրահանգելով՝ բշտամի ոգւոյն քելադրած հրահանգներովը :

• Բայց ոչ. սխալեցանք. այն բարենախանձ դաստիարակները կը գտնան ժամանակ նաեւ իրենց աշակերտները հրահանգելու, եւ իւրեանց բարոյական ու կրօնական սկզբունքներն ալ անոնց միտքը սերմանելու : — Յիշենք տրուած դաս մը :

Ինքզինքնիս չորսամիս մը առաջ երեւակայեցք : Սհաւասիկ մեջերեկն իմաստնագոյն, առաքինազարդ եւ ամենէն փափուկ խղճմտանքաւորը.... օր մը լուացուած սրբուած՝ դասարանը կիշնայ, ուր որ տղայքը Դասի կըսպասեն : « Միւրելի տղաքս, այսօրուան Դասս ձեզի ՄԵՏԵՍ մըն է տալիք » կըսէ, ու Մովսիսի վարդապետութեան արողը կընստի (Մատթ. ԻԳ. 2-7) : Բարեսիրտ պատանիք որ դեռ անոր որոյ ոգւոյ տէր ըլլալը հասկըցած ու քափանցած չէին, ուրախութեամբ եւ տենջմամբ սրտի կըսպասեն քէ արդեօք Վերապատուելին ինչուրախալիլուր պիտի տայ... եւ ինչ արդեօք լսեր են ալեգարդ ու խոհեմագարդ Վերապատուելոյն բերեկն. « Մեզի հետ ուրախացէք, փառք տուէք Աստուծոյ » կանչեր է, եւ անդէն ուղիղ խղճմտանքի յայտարար գուարք ցնծութիւն մը երեսին վրայ փայլեր է. շրթունքները բացեր ու աւետաւոր ձայնով մը կանչեր է քէ « Վասն զի ստոյգ տեղէ իմացանք՝ որ վերջապէս, փառք Աստուծոյ, ալ այս օրերս Կրննելի ՀԵՐԵՏԻԿՈՍԵՐՈՒՆ զպրօքը տերութեան ձեռքով պիտի գոցուի... » Անմեղ պատանիքը Աստուծոյ փառացը համար կանգնուած, ու մարդկութեան օգուտ ընել ջանացող վարժոցի մը կործանելուն Աստուծոյ փառք տալու կը յորդորէ, ու միտքը անիմանալի կրից ծխովը մթագնեալ չմտածեր որ գրութեան եւ ողորմութեան Աստուծան այնպիսի փառատրութիւնները չար քան զհայհոյութիւն կը համարի... :

Անկեց տարի ու կէս մը առաջ իր Գերապայծառ Ընդհանրական եւ Ամենաբացարձակ Աբբահայրն

ալ նոյնպիսի հոգւով տղայքը ժողված, — չեմք գիտեր Փրկչին հօր խաղաղասեր ու խոնարհամիտ վարդապետութեան շարժած — բազմադիւն՝ ու նոյն իսկ ի վանականաց եւ իր հարազատ Գերապայծառ եղբորմէն իսկ քէ բերնով եւ քէ մանաւանդ քերթուածներով ՀԱՅՐ ՈՐԲՈՅ ճանցցուաց, ու յիսուն տարուան արդեամբք լցեալ ծերունի մը օտար դատաստանարաններու մէջ դատակոչ դատափետընելով ըրած փառաւոր յաղթութեան, եւ խեղճ ծերունին իր ՀԵՐԵՏԻԿՈՍԵՒԿԵՑ վարդապետ ընկերովը տնէ դուրս ճամբու վրայ ձգելուն ցանկալի աւետիսը տալու ժամանակը, ազնիւ հայրասեր պատանիք ականջնին գոցեր ու « Վայ գլխուդ, ալիսառն մօրուքեդ ալ չես ամբջնար » կանչելով ձգեր փախեր էին՝ ընդարձակ դասարանին մէջ, — երեւելի հեղինակի մը բացատրութեամբն ըսեմք — չարագոյժ չարագուշակ բուի պէս զինքը միս մինակ բողոյով : Թող այս ամօթալից տեսարանը, ու մանաւանդ արքեպիսկոպոսական վսեմ աստիճանովն ու Ս. Ղազարու պէս անձուկ վանքի մը ՏԵԼԵՐԱԿԱՆ ՍԵՐՄՈՒԹԵԱՄԲԸ պատուեալ անձի մը կրած այս ծանր (բայց չեմք գիտեր երէ եւ բոյորովին անարժան) նախատինքը միտքը բերելով ուրախանայ բարեսեր բարենախանձ Վերապատուելին, որ նոյն պատանիք իր անաւոր իշխանութեան վախնալով՝ իր ԴՄԵՆ ալ նոյնպիսի պատասխան մը չեն տուած, բաւական համարելով իրենց տխուր ու վշտացեալ դէմքովը՝ տղայական հասակներէն վեր վսեմ ճշմարտութիւն մը հասկըցընել, քէ ընկճեալ բշտամոյն վրայ ցաւակցիլն ու վերականգնելու ձեռք երկընցընելը՝ քրիստոնէի մը պարտք է, քէ որ ԱՇԽԱՐՀՈՒՐԱՅ ԿՐՈՏԱՌՈՒՐ ՄԸ չէ նէ... :

Սհաւասիկ ասոնք են բարոյականին եւ ազգասիրութեան այն դասերն՝ զոր իրենց աշակերտները ստեպ լսելով կը հրահանգին քէ « Ո՞րն է ԿՍԹՈՂԻԿ եւ հօրն է ՀԵՐԵՏԻԿՈՍ. եւ քէ այս ետքի անունը անբաժանելի ու հոմանիշ ածական մըն է ՀԱՅ անուանը, եւ քէ « անոնց ըրածը ուրիշ բան չէ՞ » բայց երէ գէշ եւ չար. չարը պէտք է ջանալ խափանելու, ուստի եւ իրենց ըրածն ու վաստակածը, որով եւ Աստուծոյ զիմաց մեծ ու արդիւնաւոր գործ մը կընենք. եւ քէ որ անոր համար հարկ ալ ըլլայ աշխատիլ յոգնիլ՝ մարտիրոսութեան արդիւնք է ունեցածնիս... » : Սհաւասիկ վարդապետութիւն մը, որուն ծայրը ատենօք անաւոր արքայասպանութեանց կը տաներ Ներոպայի ճիգվիթականները... :

Այս է ահա այն իմաստութիւնը որուն վրայ կը պարծին, եւ յոր, աւանդ, եւ ԵՐԴՄԱՄԲ եւ ՋԵՌՆԱԿՐՈՒ ԽՈՍՏԱԿԱՆ ՀՈՒՎՄԱՅ իրենց աշակերտները կրթելու եւ սովորեցնելու. բայց թէ ինչ իմաստութիւն է ասիկայ՝ թող մեր տեղը Քրիստոսի առաքեալ մը դատէ իր անաչառ բարբառովը. « Ոչ է իմաստութիւնս այս իշխել ի վերուստ. այլ երկրաւոր, շնչաւոր եւ դիւական. զի ուր հեռ է եւ նախանձ՝ անդ է անկարգութիւն եւ ամենայն իրք չարք. իսկ վերին իմաստութիւնն՝ նախ զի սուրբ է, եւ ապա խաղաղարար, հեզ, դիւրահաւան, լի ողորմութեամբ եւ պտղովք բարեաց, անխիղճ, առանց կեղծաւորութեան, պտուղարդարութեան. » (Յակ. Գ, 15-18.) :

Բայց արդեօք այս ամենաճշմարիտ դեպքն ալ ուրիշ անհամար դեպքերուն պէս (ըստ իրենց ծանուցեալ սովորութեանը) պիտի չստնն չուրանան նոքա... մենք այս միայն կըսեմք որ մէկ մը՝ որ առջի անգամը չէ որ ինք զինքն արդարացնելու համար սուտեր կըշինէ հասարակութիւնը խաբելու, այնպիսին արժանի չէ ունկնդրութեան : Բայց եթէ դեռ մէկը նոր հաւաստիք մ'ալ կուգէ ունենալ մեր խօսքին ճշմարտութեանը, կրնայ նոյն իսկ այն ազգասէր պատանիէն տեղեկանալ, որ ականջալուր վկայ էր, ու մեզի պատմեց, եւ որ մօտ օրերս Պօլիս դարձաւ. կրնայ ինքը գայթակղելով մեզի պատմածը՝ ազգայնոց ալ պատմել. իսկ եթէ մէկ վկայի մը վկայութիւնը դեռ բաւական չհամարուի, ինչպէս որ մեք յայտոց ալ ստուգեցինք, նոյնպէս նաեւ ազգայինք կարող են ստուգել եւ խելամուտ ըլլալ ճշմարտութեան, ու ըստ այնմ այսուհետեւ հաւատս ընծայել չարախօս գրգռութեանց :

Երանի թէ, ինչպէս մեզի խօսք տուող կայ (եւ պիտի կուգեմք հաւատալ, որովհետեւ այն ատեն կըլուծամք որ մեր այս հրատարակութիւնը անօգուտ չըլլար, այլ լիով մեր փափաքելի վախճանին կըհասնի) գէթ այս անգամ անդրադառնար Վերապատուելին, հասկընար իւր այս բռնած կերպին ինչ հոգիէ առաջ գալը, հակառակ քրիստոսական պատուիրանին՝ ընկերոջը չարեօքը չուրախանալ, ու բարոյական եւ աստուածաւանդ պաշտօնին համեմատ՝ անմեղ մանկունքն յառաքիներէն յորդորել եւ յարգահատանս ընկճելոյ քշանալոյն, այն յայտ միայն, եւ ոչ յայլ ինչ : Ո՛հ, ինչ ծանր է Պրկչին մերոյ այս խօսքը « Որ ոք գայթակղեցուցէ զմի ի փոքրկանցս յայսցանէ յիս հաւատացելոյց, լաւ է նմա երէ կախիցէ երկան

իշոյ ընդ պարանոց նորա՝ եւ ընկղմեսցի ի խորս ծովու. » (Մատթ. ԺԸ, 6.) :

Գայթակղութիւնը տրուեցաւ. միայն Փարիզ, միայն Վենետիկ, միայն Հռոմ չէ. լսեց զայն բոլոր մեր ազգը. եւ որչափ կըպատկառիմք մեք իր դատաստանէն, այնչափ ալ կըմխիբարուիմք ու կուրախանամք տեսնելով զինքը մեր անմեղութեան, ուղիղ դիտաւորութեանը եւ ազգասէր փութոյն պաշտպան եւ ջատագով, թէ տպագրութեամբք, եւ թէ մեր ձեռնարկութեանը սատարելով. որով յայտ է թէ լաւ իմացած է թէ այսպիսի հասարակաց գայթակղութեան մը հմարժան է Տեառն մերոյ ահաւոր ՎԱՅՔ տալ՝ թէ « ՎԱՅՔ մարդոյն այնմիկ՝ յոյր ձեռն գայցէ Գայթակղութիւն. » (Մատթ. ԺԸ, 7.) :

Ազգիս ուղղատես եւ բուն Հայ մասին մեր վրայ ստացած պատուաւոր կարծիքն, արդեամբք ալ իր զմեզ պաշտպանելովն ըրած դատաստանը՝ մեզի շատ իսկ կըհամարիմք ի պատասխանիայն ամենայն գրպարտութեանց՝ զորստութիւնը առ իշալաղել զճշմարտութիւն պետք էր որ ի ձեռն առնուր : Այն, — տխուր խոստովանութիւն — բամբասուեցանք յեղբարց մերոց՝ ոչ առաջի Ազգերնուս միայն, այլ եւ առաջի օտարաց. դատաւիտ եղանք առաջի այն հոգեւոր եւ մարմնաւոր իշխանութեանց՝ որ զմեզ դատելու իրաւունք չունէին, ինչպէս մեր իրաւունքներն հասկընալին : « Ո՞ կացոյց զձեզ իշխան եւ դատաւոր ի վերայ մեր » (Ելից. Ի. 4) հարցընելու ատեննիս՝ անոնցմէ Պիղատոսի տուած պատասխանը կըլսէինք, թէ « Ազգ ձեր եւ ՔԱՀԱՆԱՅԱՊԵՏ մատնեցին զձեզ », եւ մերվշտացեալ սրտին հրաբորբոք հառաջանքները մեր արտասուացը միակ մխիթարանքն էին..... Ա՛հ, մայս պիտի ըլլայ ուրեմն միշտ մեր ազգին անձնանուէր հայրենասիրացը ճակատագիրը, նոյն իսկ ազգայնոց ձեռքով հայածուիլ ու մատնուիլ.....

Հայածուեցանք մեք ալ, ու մեր հայածողներն ու բամբասողները Առաքելոյն հետ օրհնեցինք, կօրհնեմք ու պիտի օրհնեմք միշտ ու պիտի աղօթեմք : Բայց թէ որ երբեմն նաեւ ակամայ հարկ եղաւ որ գրեմք՝ խղճին մերոյ ու մանաւանդ թէ Առաքելոյն ձայնին հնազանդելու համար է որ կըհրամայէ. « Ի բաց ընկեցէք զստութիւն խօսեցարուք իւրաքանչիւր ընդ ընկերի իւրում շճՆՇՄԱՏՈՒԹԻՒՆ. » (Եփես. Ա. 25) : Այն, հակառակորդաց քարոզած Ստութիւնը ի բաց ընկենուլ, հերքել, ու ճշմարտութիւնը վկայելն է մեր վախճանը.

վկայութիւն՝ չէ ասոր կամ անոր առջեւ, այլ առաջի բոլոր Ազգիս Հայոց, եւ ոչ երբեք այլոց պէս ծածուկ քղքերով զառանձնականս կուգեմք խաբել ու եղածը քողարկել :

Ո՛հ, ծանր է մեզի այս պարտքը : Սակայն ծանրագոյն եւս վիշտ է մեզ մտածել որ երբ միշտ լուռ կենամք, ու արժանաւոր արհամարհութեամբ մը միայն պատասխանեմք այնչափ բամբասանից գրուածոց ու քղքոց որ մեզի դէմ գրուեցան ու կըգրուին, բայց այն գրուածները կըմնան, եւ քե որ հիմա զանոնք ընդունողացն ու ընթերցողաց վրայ տպաւորութիւն ալ չընեն ու չըխաբեն (գոր դժուարին կըկարծեմք, մանաւանդ եղածը չգիտցողաց համար) սակայն ապագայից վրայ ուրիշ շատ աւելի մեծ ազդեցութիւն կրնան ընել՝ քե որ ապագայք անոնց կերպով մը պատասխան մը գրուած կամ եղածը ստոյգ պատմուած չգտնան . վասն զի ապագայք ներկայիս գիտութիւնը չեն կրնար ունենալ՝ երբ ոչ մեր քողուցած յիշատակներովը : Ապա ուրեմն, կըկրկնեմք, ճշմարտութիւնը ըսել, ու անով մեր համբաւոյն խնամ տանին է մեր փափագն, ու այս հարկաւորեալ հրատարակութեանցն ալ միակ վախճանը :

Իսկ վրէժխնդրութիւն, քաւ լիցի մեզ ուզել, վասն զի մտքերնուս մէջ է միշտ Մարգարէին աստուածագոյնիկ խօսքը. « Իմ է վրէժխնդրութիւն, եւ ես հատուցից, ասէ Տէր. » ուստի եւ մեր կողմանէ երկնաւոր արդարութեանը քողով գհածոյն եւ զկատարեալն, եւ իր վրայ միայն եւ յանբաւ ողորմութիւն նորա՝ ինչպէս որ մինչեւ հիմա՝ ասկեց ետեւ ալ միշտ յոյսերնիս խառնաւած՝ « Դանգի յուսացեալ եմք երբ տակաւին փրկեսցէ » (Բ. Կոր. Ա.) Սաղմոսերգուին հետ կաղօթեմք. « Դատեա, Տէր, զայնոսիկ, ոյք դատին զմեզ... Ս'ն զգէն եւ զսպար քո, եւ արի յօգնել մեզ... Մեք ի քեզ, Տէր, յուսացաք... զի փրկութիւն մեր ի քէն է... » Ո՛հ ինչ քաղցր մխիթարութիւն էր այն նեղութեանց եւ տառապանաց մէջ այս ու ասոր նման սուրբ Դրոց ու Սրբոց խօսքերն յիշել մտածելով ու իրար քաջալերելով քե այս է Աստուծոյ, Մարդկութեան ու Ազգի մը նահատակաց կեանքը, ՏԱՌԱՊԱՆՔԵՒ ԵՒ ՀԱՆՍԾԱՆԻՔ :

Երանի մեզի որ կրնամք հիմա, մեք որ երբեմն այն սրտառու զպաղատանքները կրնէինք արտասուօք, քաղցրագոյն արտասուօք գոհանալ արդ զԱստուծոյ իւր յայտնի խնամակալ ձեռքը մեր վրայ տեսնելով, որ զմեզ իհող կործանեալքս վեր հանեց, կանգնեց ու հաստատեց իր ամենակալ զօրութեամբը :

Յետ այնքան աղետալի անցից այսպիսի անակնկալ յաջողութիւն մը, ոչ մեզի, հապա մեր տառապեալ հայրենեաց բարգաւաճանաց ու վերականգմանը, Աստուծոյ զքութեանն էր միայն հնարաւոր, որ շարժեալ ի բարեխօսութենէ Հարցն մերոց երանելեաց, որոց տառապանացը ամենայն սիրով մասնակից ըլլալ փափաքեցանք եւ կըփափաքեմք, ինչպէս նաեւ մեր տկար կարողութեան ներելուն չափ իրենց ազգասէր փութոյն եւ եռանդեանը, ինքն Աստուած Գաղղիոյ կայսերութեան ուսման Գերագոյն ժողովոյն, ինչպէս նաեւ հասարակաց ուսմանց պաշտօնեայ Վսեմափայլ Ռուլան ոստիկանին միտքը անկարծելի կերպով յուսաւորեց. իրենց արդարասէր իմաստութեամբը տեսան մեր իրաւացի խնդիրը, մեր ուրբ տասը տարուան Փարիզու մէջ անցուցած բազմաշխատ կեանքը քննեցին, կեանք մը՝ որ բոլոր նուիրուած էր ի դաստիարակութիւն եւ ի գրաւոր երկասիրութիւն՝ մեր տկարութեամբը . քննեցին եւ հակառակորդաց անգոր ու ստայօղ փաստերը, եւ գոր ինչ արդարութիւն գոյ ճանչցան՝ մասնաւոր հրովարտակաւ հրաման եւ իշխանութիւն տուին որ կարող ըլլամք ոչ միայն ի Փարիզ, այլ նաեւ Գաղղիոյ ո՛ր եւ իցէ կողմը հասարակաց դպրոց բանալ եւ ազատօրէն ուսուցանել :

Կընարցընեմք հիմա. ինչ կըպակսէր մեր խեղճ ազգին հակառակորդացը՝ որ լի էին ամենայն յաջողութեամբք, լի ամենայն զօրութեամբ, կարողութեամբ եւ ընչէւք՝ գոր առատ ժառանգութիւն մը իրենց առջեւն էր սփռած, եւ որոց արժան եւ իրաւ կրնար մէկը երեսնին զարնել քե « Սյլք վաստակեցին եւ դուք ի վաստակս նոցա մտէք » (Յովն. Դ. 38.) . ինչ կըպակսէր առ ի օգնել այն եղկելի հայրենեաց, որոց գիրենք ձեռնառու կըպարծէին եւ կըպատրէին. եւ հիմա ինչ շահեցան ի բամբասանաց եւ ի զըրպարտութեանց ընդդէմ եղբարց իւրեանց. — ապաքէն եւ ոչ ինչ. բայց միայն (եւ վնայ այնպիսի շահուն) զամօք եւ զնախատինս առաջի օտարաց եւ ազգայնոց : Մեր փափաքածն ու խնդիրքը, աւանդ, շատ ծուռ հասկըցան ու կըհասկընան. մեր վախճանը չէր մեր փառքը եւ ոչ առանձնական յաղթանակ մը. հապա Ազգերնուս օգնութիւն ու բարեբարութիւն : Կըտեսնէինք որ մեր դիմացը Նախախնամութիւնը ճամբայ մը կըցուցընէր. եւ նոյն ինքն էր որ յայն զմեզ կըխրախուսէր, եւ « Ես ընդ ձեզ եմ, մի՛ երկնչիք, » կըսէր . կրնայինք մեք խառորել յաջ կամ յահեակ, քան զոր երկնաւոր մատը

մեզի կըցուցնէր : Ի՞նչ յանցանք ուրեմն քե որ սրտի մտօք ի նոյն դիմեցինք, առաքուր հարեալ ամեն մարդկային շահասիրութեանց դիմացնիս կանգնած ու անանցանելի սեպած ամուր պատնէշները :

Թե որ իրացընէ ազգին օգուտն է եւ ոչ քե մատ շահասիրութիւն որ մեր հակառակորդներն ալ սոյնպիսի գործի մը կը վարէ, — քեպետ եւ իրաւամբ կրնամք կասկածել ի դոյն՝ քանի որ կըլիշեմք որ ինչպէս այն անձուկ կը զգէին պատերուն մէջ այս ազգատեաց ու շահասէր արձագանգները կը կրկնուէին, ու եւս առաւել հիմա անշուշտ կը կրկնուին քե « ԴՊՐՈՅՆԵՐՆ ԵՆ ՈՐ ՎԱՆՔԸ ԿՈՐԾԱՆԵՑԻՆ... » — ինչո՞ւ ուրեմն այսքան անարգ նախանձ մը ցուցընեն ընդդէմ այնոցիկ՝ որ ատեն մը իրենց կողմանէ եւ իրենց անուանը համար այնքան սիրով կաշխատէին. ինչո՞ւ չուզել որ ազգին տղայքը ջճանջնան ուրիշ դաստիարակ բաց յանոնց որ արեղայական աղափողոնով իրենք զիրենք կը ծածկեն... : Թե որ մենավաճառութիւնը ատելի է յամենայնի, եւս սուսուել դաստիարակութեան եւ ուսման մէջ որովհետեւ ուղղակի դաստիարակութեան ոգւոյն դէմ կ'ելլէ. « 2իք տարակոյս, կըսէր վսեմափայլ Ռույան ոստիկանը մօտերս Փարիզու ճեմարանը խօսած ճառին մէջ, չիք տարակոյս որ ալ մենավաճառութիւն չկայ, եւ սովորեցընելու կարողութիւնը ամեն արժանի եղողին կը շնորհուի : » Վա՛շ, ինչպիսի յանձնապաստան գորութիւն, որ բոլոր ազգի մը, մանաւանդ քե ըսեմ այսպիսի ամենակարօտ ազգի մը դաստիարակութեանը՝ որ է ըսել Բարոյական, Մտաւորական, Ուսումնական, Մատենագրական եւ Արուեստական կրթութեանը ինք զինքը միայն բաւական կը համարի...

Մեր վախճանն, ըսինք, ընդհանուր էր, ազգերնուս ծառայել. անոր համար քե որ քիչ մը ատեն հարկադրեցանք մեր առանձին մատակարարութեամբ մեր Վարժարանը յառաջ տանիլ առ ի յաղքել ամենայն խափանմանց եւ ի խրախուսել զահաբեկեալ ազգայինս, եկաւ ատենը որ ստուգուի մեծանուն քերթողի մը ըսածը քե

« Ամենայնի յաղքեաց ժիր ջան :

Այնուհետեւ Ազգին նուիրեցիւնք մեր Վարժարանը, եւ իրաւամբ անունն ալ հաստատեցինք մեր հասարակաց ազգային վսեմ անուամբը

ՀԱՅԿԱԶԵՍՆ ՎԱՐՃԱՐԱՆ :

Գ. Վ. Ս.

Դնեմք հոս նախ գոր ինչ ազգային Մասիս պատուական լըրագիրը այս բանիս վրայ գրեց համառօտիւ իր 280 բուռն մէջ : Վերջն ալ աւելցընեմք Վարժարանիս նոր Յայտարարութիւնը, որ մեր ու Խնամակալաց ազգասէր Ժողովոյն համախոհ հաւանութեամբը հաստատուեցաւ :

« Ինչպէս որ արդէն յայտնի է մեր արգոյ ընթերցողաց, Փարիզու մէջ ազգային վարժարան մը ունենալու հարկն ու մեծամեծ օգուտները շատ ժամանակէ ի վեր ճանչցուած էին : Ազգերնուս մէջէն կարողութիւն ունեցող անձինք իրենց որդիքը, վեհանձն բարերարներ ալ քանի մը ընտիր բայց ջբաւոր պատանիներ նոյն մայրաքաղաքը յուղարկելով՝ անոնց զանազան գիտութիւն եւ ճարտարութիւն սորվեցնելու արդէն փոյր ունէին, բայց գովելի փափաքին, ըստ իմիք անկատար կըմնար՝ քանի որ կըտեսնէին նոյն պատանեաց հեռու մնալը յազգային կրօնական եւ բարոյական խնամոց, քեպետ եւ քանի մը տարուան համար միայն ըլլար անոնց պանդխտութիւնը :

« Այս էր անա գլխաւոր պատճառներէն մէկն ալ՝ որով իրաւացի եռանդեամբ եւ ցնծալից ուրախութեամբ ընդունեցաւ ազգերնիս էրէր Գերապատիւ բազմադիւն վարդապետաց մերոց, այսինքն Տեառն Սարգսի Թեոդօրեան, Տեառն Դաբրիէի Ալվագովսքի եւ Տեառն Ամբրոսիոսի Գայֆայեան անձնանուէր փոյրը եւ քաջածանօթ հմտութիւնը ի դաստիարակութիւն հալկագն պատանեաց. եւ որպէս զի անոնց հիմնած ու բարեկարգութեամբ ճոխացուցած ուսումնարանը ազգային ըլլալով աւելի հաստատութիւն եւ յարատեւութիւն ունենալ՝ մասնաւոր հրովարտակ խնդրեց եւ ընդունեցաւ անոր համար Բ. Դոնէն, ուստի եւ այն ազգասէր վարդապետաց Արեւելեան Բազմալեզու վարժարան անունով բացած դպրոցը եղաւ Հայկազեան Վարժարան, անմիջական պաշտպանութեամբ Յմանեան կայսերական դեսպանին որ ի Փարիզ, ընդ խնամօք ազգային Գերագոյն Ժողովոյն՝ եւ ընդ վերատեսչութեամբ նոյն բազմահմուտ վարդապետաց :

« Գերագոյն Ժողովը՝ ինչպէս յայտնի է, հարկ համարեցաւ մասնաւոր Ժողովոյ մը յանձնել Հայկազեան վարժարանին ներքին եւ արտաքին խնամոց եւ մատակարարութեան հոգը, որպէս զի աշակերտաց ընտրութիւնը, դաստիարակութիւնը եւ յառաջադիմութիւնը ջըխափանուի նիւթական եւ բարոյական արգելքներէ՝ որ այսպիսի մեծամեծ գործողութեանց մէջ գրեթէ անխորշէլի են, եւ որուն փորձն ալ այս օրերս տեսնուեցաւ՝ զանազան անհաճոյ յուրեր պտըտելով նոյն վարժարանին վրայ, որոնց անտեղութիւնը ճիշդ քննութեամբ ստուգուեցաւ : Խնամակալաց Ժողովոյ անդամները՝ որ ազգասէր, ուսումնասէր, խոհական եւ անաջառ անձինք են, կը ճանչնան իրենց առած պաշտօնին ու պատասխանատուութեան ծան-

րութիւնը, եւ սակայն ազգին իրենց վրայ ունեցած վստահութենէն քաջալերուած՝ ամենայն հնարք ի գործ կը դնեն որ Փարիզու հայկազեան վարժարանը իր ցանկալի նպատակին հասնի :

« Խնամակալաց ժողովին պարտքներ այժմէն Հայկա-

զեան վարժարանին Յայտարարութիւնը հրատարակել՝ իբրեւ իր պաշտօնին առաջին գործ. եւ ահա ի նոյն կը փութայ այսու համառօտ տեղեկութեամբ, պատրաստ ըլլալով պետք եղած կարեւոր փոփոխութիւնները ընելու յօգուտ վարժարանին երբ եւ հարկը պահանջէ : »



ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆ

Ի ՓԱՐԻԶ

ԳԼԽԱՌՐ ԿԱՆՈՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆՔ

Ա.

ՊԱՅՄԱՆՔ ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԵԱՆ ԱՇԱԿԵՐՏԱՅ.

ՀԱՅԿԱԶԵԱՆ ՎԱՐԺԱՐԱՆԻՆ աշակերտները առ հասարակ մեր Հայոց ազգին որդիքը պիտի ըլլան՝ աշխարհիս ճիւղ եւ իցէ կողմերէն ընտրուած :

Աշակերտաց ընտրութիւնը ի Պօլիս Խնամակալաց Ժողովոյն ձեռօքը, եւ ուրիշ գլխաւոր տեղեր նոյն Ժողովէն պաշտօնական կերպով կարգեալ Դորձակալաց ձեռօքը կըլլայ :

Աշակերտաց տարիքը առ այժմ 10էն պակաս ու 15էն աւելի պիտի չըլլայ :

Ո՛ր եւ իցէ աշակերտ պիտի ունենայ բարի վարուց եւ ուսմանցը սկզբնական աստիճանին համար վաւերական վկայական մը՝ զոր Խնամակալք եւ կամ անոնց Դորձակալները կը հաստատեն :

Աշակերտաց մեջ երկու կարգ կայ ըստ բոշակի, այսինքն բոշակաւոր եւ ճրիւղաւոր : Ասոնք որոշելը Խնամակալաց միայն պահուած է :

Թոշակաւոր աշակերտաց տարեկան վճարելիքն է 1800 Ֆրանք, որ երկու անգամով կառնուի, այս-

ինքնապատանդուն վարժարան մտածատենը 900 Ֆրանք,
է. վեց ամսէն 900 Ֆրանք :

Ամսոյն 15էն առաջ վարժարանը մտնող աշակերտին
բոշակը ամսոյն սկիզբէն կը համարուի . իսկ 15էն ետքը
մտնողինը 16էն :

Տարեկան բոշակով վարժարանը կուտայ աշակեր-
տաց ոչ միայն կերակուր է. ուսմունք՝ ըստ սահմա-
նեալ կանոնին, այլ է.

Ա. Հանդերձից կարկատն ու լուսացքը .

Բ. Գրի է. գծագրութեան հարկաւոր սովորական
նիւթերը, այս ինքն բուրդ, գրիչ, քանաք է. այլն .

Գ. Բժշկի է. հիւանդանոցի ծախքերը :

Իսկ ծնողաց հաշուին մնացածներն են,

Ա. Համբուն ծախքը՝ երբայուն է. գալուն .

Բ. Առաջին անգամ տրուելու հագուստը ⁽¹⁾ .

Գ. Զուարճալի կամ երկրորդական ուսմանց է. գե-
ղարուեստից ծախքերը, այս ինքն Նկարչութիւն,
Երաժշտութիւն, Կաքաւ, Հեծելութիւն, Մարզք,
Զինաշարժութիւն է. Լող ⁽²⁾ .

Դ. Բժշկի է. վիրաբուժի կարգէ դուրս ծախքերը .

Ե. Ուսման համար պէտք եղած գրքերն ու գործիքները .

Զ. Նամակագրութեան ծախքերը :

Ամենայն աշակերտ վարժարանը մտնելու ատեն
մէկ անգամ մը միայն կը վճարէ 70 Ֆրանք իբրեւ
անկողնի ծախք՝ որչափ ատեն ալ հոն կենայ :

Թէ որ ծնողք ուզեն՝ վարժարանը կը հոգայ տղուն
հագուստները ըստ մասին կամ ամբողջ : Ամբողջ
հագուստը պատրաստելու համար՝ մէկ անգամ միայն
վճարելու է 600 Ֆրանք :

Ծնողք տարեկան բոշակին հետ վեց ամսէ վեց ամիս
կանխիկ կը լայնանեն վարժարանին որչափ ստակ որ
կուզեն տալ իրենց որդւոցը մանր ու կամաւոր ծախ-
քերուն համար :

Տղայ մը վարժարանէն ելելու որ ըլլայ, հաշիւները
տեսնուելէն ետեւ՝ հագուստը ինչ վիճակի մէջ է նե՝
այնպէս կը տրուի իրեն :

Երեք ամիսը սկսելէն ետեւ՝ լմնցած չըլլայ ալ նե,
տղուն վարժարանէն ելելու ժամանակը հռամնեալ
բոշակը ամբողջ կը վճարուի :

Առանց Խնամակալաց Ժողովոյն առաջուց իմացը-
նելու է. անոր հասանութիւնը գրով առնելու՝ ծնողք
չեն կրնար վարժարանէն իրենց որդիքն հանել :

Զրիավարժ աշակերտաց ծախքը ազգային Գերագոյն
Ժողովոյն կարգաւորութեամբ Խնամակալաց Ժողովը
կը հոգայ :

Զրիավարժ աշակերտները Խնամակալաց Ժողովը
ազգային դպրոցներուն մէջէն կը նտրէ Ուսումնական
Ժողովին ճեռօքը :

Զրիավարժ աշակերտաց պարտքն է որ ուսմունքին
գովութեամբ լմնցընելէն ետեւ՝ գոնէ երեք տարի ազ-
գային դպրոցներէն մէկուն մէջ վարժապետութիւն
ընեն չափաւոր բոշակ ընդունելով :

Բ. ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԲԱՐԵԿԱՐԳՈՒԹԻՒՆ.

Ազգային Լուսաւորչական Հայոց դասնութիւնը
հիմն է Հայկազեան Վարժարանին կրթութեանը, է.
մասնաւոր փոյր կայ աշակերտաց բարեպաշտ է.
բարեբարոյ դաստիարակութեանը վրայ :

Աշակերտաց քով պահապաններ ու վարժապետներ
կան ամէն ժամանակ. մինակ ոչ երբեք դուրս կ'ելլեն,
այլ միշտ վարժապետի մը հետ, ու գիշերը ոչ երբեք
դուրսը կանցընեն :

Ամենայն աշակերտք, քի բոշակաւորք է. քի ճրիւ-
վարժք միօրինակ հպատակութեամբ է. առանց արտօ-

(1)

ՀԱԳՈՒՍՏ.

- 2 Ձգեստ՝ մուր կապոյտ ջուխայէ .
- 2 Տաբատ (բանբալոն) նոյն նիւթէն .
- 5 Վերաբկու՝ ամառուան նիւթէ տան մէջ հագնելու .
- 3 Տաբատ՝ ամառուային մուր գունով .
- 2 Գօտի՝ փայլուն կաշիէ .
- 3 Գոլակ (Ֆես) .
- 5 Զոյգ կոշիկ .
- 3 Զոյգ սաւան .
- 12 Երեսուրբիչ .
- 6 Սեղանի անձեռոց .
- 24 Թաշկինակ, 12ը գոհնաւոր .
- 12 Շապիկ .
- 12 Վարտիք .
- 5 Վզնոց սեւ .
- 24 Գոհնալայ, 12ը բրդէ .

- 5 Վրձին՝ հագուստի, գլխու, սանտր մաքրելու, ակուայի,
ըղունգի. — սանտր, սապոն, կոշիկ հագնելու ոսկր .
- 1 Արծրէ կամ արծարագօծ ղզալ, պատառաքաղ, գաւար .
- 1 Դանակ .
- Ճերմակեղենի նշան :

(2)

ԶՈՒԱՐՃԱԼԻ ՈՒՍՄՈՒՆՔ.

Նկարչութիւն, ամիսը.....	20 Ֆրանք .
Զայնական երաժշտութիւն.....	15 —
Գործիական երաժշտութիւն, Դաշնակ (փիանո), Զուրակ (քեման).....	50 —
Հեծելութիւն.....	30 —
Մարզք (ժիմնասքիք).....	40 —
Կաքաւ կամ Զինաշարժութիւն.....	20 —
Լող, բոլոր ամառը.....	30 —

նութեան կըննազանդին վարժարանին կանոնադրութեանցը, ըստ բնակութեան, հանդերձից, կերակրոյ, ուսման եւ գրօսանաց : Միայն ստանձին դասառութիւն կամ կրկնութիւն դասուց ուզողները կրնան աւելի վճարքով մը վարժապետ ունենալ :

Ծնողք լիուրի վստահութիւն ունենալով վարժարանին վերատեսչացը վրայ, դրսի անձանց չեն յանձնէր ամենեւին իրենց որդւոց խնամքը :

Երեք ամիսը մէյ մը վկայական կըյուղարկուի ծնողաց՝ Խնամակալաց Ժողովոյն ձեռօք, իրենց որդւոց առողջութեանը, վարքին եւ ուսմանը վրայ :

Վարժարանին մէջ ինչ գիրք որ բերուի՝ վերաւեսչին ստորագրութիւնը պիտի ունենայ :

Աշակերտները բոլրակցութիւն պիտի չընեն ուրիշներու հետ՝ առանց վերատեսչաց հրամանին :

Վարժարանին ներքին բարեկարգութեանը համար արդէն գրուած կանոններուն պահպանութիւնը միշտ կը պահանջուի :

Գ. ՈՒՍՄՈՒՆԻՔ.

Ուսմանց դասախօսութեան մեծ մասը գաղղիարէն է. բայց ամենայն աշակերտ պարտական է հայերէն դասառութեամբ սովորիլ կրօնական եւ բարոյական կրթութիւն, հայկաբանութիւն, պատմութիւն Հայոց, հին եւ նոր աշխարհագրութիւն Հայաստանի, պատմութիւն ազգային մատենագրութեան :

Ուսման միւս նիւթերն են,

Գաղղիարէն եւ անգղիարէն լեզուք եւ գրագիտութիւն.

Տաճկերէն լեզու.

Ընդհանուր հին եւ նոր գրագիտութիւն.

Պատմութիւն հին ազգաց, միջին դարու եւ արդի ժամանակաց .

Աշխարհագրութիւն ընդհանուր, ուսումնական, բնական եւ քաղաքական .

Թուաբանութիւն եւ Հաշուեկալութիւն (Բօնքապիլիք).

Երկրաչափութիւն, Արտաչափութիւն, Հանրահաշիւ (Ալժեպր) եւ Նուանկիւնաչափութիւն .

Բնագիտութիւն (Ֆիզիք), Բնալուծութիւն (Շիմի).

Շարժաբանութիւն (Սինէմաթիք).

Մենքենաբանութիւն (Մէքանիք).

Սկզբունք Փիլիսոփայութեան .

Գծագրութիւն (Տըսէն).

Զարդագրութիւն (Օռնըման).

Դիտակագրութիւն (Փէյլոգաթ).

Վիմագրութիւն (Լիթօկրաֆի).

Կենդանաբանութիւն.

Տնկաբանութիւն.

Հանքաբանութիւն.

Երկրաբանութիւն.

Քաղաքական տնտեսութիւն.

Իրաւագիտութիւն քաղաքական եւ առեւտրական :

Գաղղիոյ Տէրութեան բարձրագոյն դպրոցները մտնել ուզող աշակերտք ամենայն պետք եղած դիւրութիւնները կուրենան որ կարենան նոյն տէրութեան սահմանուած քննութիւնները անցընել :

(Ստորագրեալ) Անդամք Խնամակալաց Ժողովոյ

ՊՕՂՈՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՊԵՏՐՈՍԵԱՆ.

ԻԳՆԱՏԻՈՍ ՎԱՐԴԱՊԵՏ ՓՈԽՆՈՐԳ.

ՏԵՐ ԳՐԻԳՈՐ ՊԵՇԿԵՍՅԱՆ.

ՏԵՐ ԱՐԻՍՏԱԿԷՍ ՍԱՄՍԹՈՅ.

ԳՐԻԳՈՐ ՕՏԵԱՆ.

ԿԱՐԱՊԵՏ ԵՐԱՄԵԱՆ.

ՄԱՆՈՒԷԼ ՆԷՎՐՈՒԶԵԱՆ.

ՄԱՐՏԻՐՈՍ ՄԻԷԷՆՏԻՍԵԱՆ.

ՄԿՐՏԻԶ ԱՂԱԹՈՆ.

ՄԿՐՏԻԶ ՄՈՄՃԵԱՆ.

ՅԱԿՈԲ ՍԻՐՈՒՆԵԱՆ.

ՊԵՏՐՈՍ ԽՈՐԱՍԱՆՃԵԱՆ, նախագահ :

Ծանօթ. Վարժարանս նամակ գրել ուզող անձինք պետք է այսպէս գրեն հասցեն գաղղիարէն.

COLLÈGE, NATIONAL ARMÉNIEN

RUE VIOLET, 60, A GRENELLE.

PARIS.

Ո՞Վ ԻՅԷ ՆՄԱՆ ՔԵԶ ՅԱՍՏՈՒԱԾՍ, ՏԵՐ.

Ոչ. չիք ուրեք, ընտրեալք յազգաց համայն գոչեցեք,

Զիք յաւիտեանց իբրեւ ըզմերս Աստուած այլ ուրեք.

Յերկինս ի վեր կառուցեք զաջս յանբաւ խորագնին,

Եւ լայն յանդունդս ի վայր քի բիբք ձեր բախառեցին՝

Մահացո՛ւք, յԱստուած ոչ հասլին :

Զեզերքք փառաց արկեալ ըզգահ իւր յաւիտենից,

Համալարմակ զիւրեւ շուրջ վինք մըշտավառ ցոլից՝

Արտեւանունք նորա չափեն զանսահմանութիւն,

Եւ տիեզերք՝ կէտ անկըշիւ ագ ոտիւք նորուն՝

Խորասուզին ի ստուեր մահաբուն :

Թե ակնարկէ՝ աշխարհ զայ ի լող,

Երկունք զերկինս ունին նորուն ի ճմ յոտընփոխ .

Ի հրամանին՝ հաստատութեան խըզեալ բըռչի սինս,

Եւ միջոցին համառօտի անծիր լայնութիւն :

Արվիք ըզգահ հոսեցուցեալ յայնս խաւարին :

Խոժոռաղէմ լերանց ըստուերք յունայն կարկամին :

Թե տայ ըզձայն աստուածաբարբառ.

Երկինք, երկիր, անդունդք ի բունդ կըրկեն զողաբար,
Եւ լրոռքին փոխանորդեայ պատեաց համարուն.
Յաւերժախոով այեաց ծովուն սանձեայ յան ի հոյն'
Անծուփ անմոռնց անշարժ համայն ալիք՝ վայր ի վեր
Վիմատառին յանկարծ յընթացսն իւրեանց աներեր,
Իբրեւ ի շանք փայլակնարափ կենսագրաւ.
Հրատապ նըծոյզ ածինասցի կերպ յարշաւ :

Թե գաստուածեան շարժիցէ շըրրունս՝

Ի դող ի տրոփ խոնարհելով լուսատես ալունս,
Ձուարջունք յակճիւրս կան մընան անդարձ պատգամաց,
Եւ լրոռքին անշըրպետէ ըզձայն նըւագաց :

Խօսեցաւ Աստուած .

Եւ եռասուրբ վերադառնան զըրուագք օրհներգո.

Հըռչակելով տիեզերաց յանմահ ալիւր,
Չյախտենից վեհին կամաց նորոգ յայտնութիւն.
Նոր շնորհաց ցօյք, այլ տեղային նախ քան զդարս անհուն:

Ոչ, չիք ուրեք, ընտրեալդ յազգաց համայն զոչեցեք,
Զիք յախտեանց իբրեւ ըզմերս Աստուած այլ ուրեք :
Նա զտիեզերս լըրին ունի յահեակ վերամբարձ,
Եւ զյախտեանս հաստատեայ անդր իսկ ժամանակաց.
Նա քան զերկինս ի վեր հիմունս արկ անսահմանին.
Յանուն նորա ոչ հանդուրժեն երկիր եւ երկին

Զի սիրտ մահացուն :

1853

ԹՈՒՂԹ ՎԱՀՆԱՅ ԱՐՇԱՐՈՒՆԻՈՅ (ՏԵՍՈՐ Է. ՄԻԲԱՅԵԼԻ ՎԱՐԳԱՊԵՏԻ ԶԱՄԶԵՆՆ).

Մեր ազգին մէջ այս տարիներս պատահած եւ մինչեւ հիմա շատին խօսակցութեան ու վիճաբանութեան նիւթ եղած դեպքերուն մեծապէս յարմար կըտեսնեմք այս ՎԱՀՆԱՅ ԱՐՇԱՐՈՒՆԻՈՅ կեղծ անունովը գրուած նամակը : Այլընճեան Մեծապատիւ Մանուկ աղան, բնիկ պօլսեցի, որ շատ տարիներէ հետէ Խրիմու Պէքիէ քաղաքը ընտանեօք հանդերձ կըբնակի, եւ իր ազգասիրութեամբն ու իմաստասէր բնաւորութեամբը պարծանք եւ բարի օրինակ է ազգիս, այս գրուածքը ցուցուց մեզի, եւ ըսաւ որ բարեյիշատակ Զամբեան վարդապետին բնագրէն օրինակուած է ամենահաւատարիմ մարդու ձեռքով. իսկ բնագիրը Զալալեանց Սարգիս սրբազանին քովն է : Յիրաւի այ մտադրութեամբ կարդացողը յայտնապէս կըտեսնէ որ ասոր հեղինակը Զամբեանին պէս սրամիտ ու պերճախօս աստուածաբանէն ի գատ ուրիշ մարդ չկրնար կարծուիլ :

Զամբեան վարդապետին սեպհական ոճն էր իմաստուն տրամաբանութիւն, զուարճախօսութիւն, եւ ռամկօրէն գրած բաներուն մէջ տաճկի բառ շատ գործածել. այնու ոճով շարադրուած է անա նաեւ այս նամակը : Լատին Բաղերայից ու քոյեճցի ըսուած յատինահայ քարոզչաց աներկիւղ ախոյեանն էր Զամբեանը, եւ անոնց դէմ ՎԱՀՆԱՅ ՌՈՂԱՓԱՍՏՈՒԹԵԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԵԱՅՑ ԵԿԵՂԵՑԻՈՅ ըսուած գրքովը ինչ աստիճանի քաջութեամբ պատերազմած ըլլալը յայտնի է ամենուն. մէք ալ ըստ տեղւոյն յիշատակէր եմք ու պիտի յիշատակեմք : Կրնամք համարձակ ըսել թէ այս գրուածքս այ

այն Վահանին մէկ համառօտութիւնը կրնայ համարուիլ. ուստի եւ խիստ պատշաճ կերպով ստորագրութեանը մէջ ՎԱՀՆԱՅ ԱՐՇԱՐՈՒՆԻՈՅ դրեր է : Իսկ բուականը, որ է 1821, յայտնի կըցուցնէ թէ նոյն տարիները հանդիպած միաբանութեան կամ ջախջախութեան կոիւնտէն ետքը շարադրուած է : Ըսել է թէ ստոյգ է այն խօսքն որ կըսեմք թէ Զամբեան Հօր ազգասիրութիւնը եւ ճշմարտասիրութիւնը՝ ոչ հասակին ծանրանալովը պաղեր, եւ ոչ իր համարձակախօս գրուածքներուն պատճառած կոիւնտէրովը նուազեր էր : Հայաստանեայց եկեղեցւոյ ուղղափառութիւնը մինչեւ վերջի շունչը պաշտպանեց, եւ անոր տգետ հակառակորդներուն բերանը բանիւ եւ գրով միշտ պապանձեցուց : Միայն քերես ցաւալի է որ Մխիթարեան Միաբանութեան անդամ մնալովը՝ չկրցաւ կամ չուզեց իր անունը անպատուակ եւ անփոփոխ դնել ամեն գրուածոցը մէջ, եւ կաթոլիկ կամ հռովմեական ժողովրդեան մէջ մնալովը՝ չկրցաւ կամ չուզեց աւելի համարձակ կերպով գրել Հոռմի պապերուն եւ անոնց պաշտօնէիցը անտեղի եւ անիրաւ պահանջանքներուն դէմ : Այս պակասութիւնը կերեւնայ տեղ տեղ նաեւ այս գրուածքիս մէջ, յորում համառօտ ծանօթութիւններով հարկ համարեցանք այնպիսի կտորներուն մէջ բո՛ւս միտքը պարզելու, եւ բարեմիտ ընթերցողները գայթակղութեան առիթներէն հեռու բռնելու աշխատիլ :

Իսկ ասոր մէջի տաճկերէն բառերը հայերենի վերածելը աւելորդ աշխատութիւն գիտնալով՝

անփոփոխ բողոքինք, ու միայն փակագծեցինք զանոնք՝ որպես զի կարդացողը հայերենի տեղ չառնու :

ԹՈՒՂԹ ԶԶ.

ԱՌ. ԱՆԾԱՆՈԹ. ՀՍՍ ՄԱՐԾՆՈՅ, ԵՒ ՍԻՐԵԼԻ ՀՍՍ ՀՈԳԻՈՅ
Պ. ՕԳՈՍՏԻՆՈՍ ԽՆԴԱԼ.

Այս օրերս բոլորի մը (սուրբ) ընկաւ ձեռքս, որ (կեօյաքի) « Կիրակոս վարդապետ պօլսեցի » անուամբ մեկը ձեր հրամանոցը գրած էր. կարդացի զայն բողոքը, եւ զարմացայ թէ ինչպէս համարձակեր է այդ մարդը որ արեւու պէս յայտնի ճշմարտութիւնը (չամուռով) ծեփել ուզէ : Ինձ այնպէս կըթուի, թէ ինչպէս մեկ յիմար կոյր մը՝ ինքը զարեւը չտեսնելովը կըսէ թէ արեգակ չկայ, ասոր պէս այլ այդ գոյեճցին անբժշկելի ատելութեամբ կուրացեալ ըլլալով՝ չիտեսնար եւ չկամիր տեսնել Հայոց եկեղեցւոյն ուղղափառութիւնը, որ ի սուրբ Լուսաւորչէն մինչեւ հիմա հաստատուն ունիմք, եւ վայրապար կաղաղակէ թէ « Հայոց եկեղեցւոյն մէջ ուղղափառութիւն չկայ » :

Եւ թեպէտ անոր բոլորն սխալմունքները եւ ստութիւնները յայտնել մեզի հարկաւոր չէր, (չիւնքի) Բեշտիմայճեան Գրիգորին յայտարարութեանը դէմ կըխօսեր, որ նա ի մայիսի 5 հրատարակեր էր, բայց որովհետեւ Բեշտիմայճեանին յայտարարութիւնը առաջուց կարդացեր էի, եւ ողջմտութեամբ եւ իրաւամբ խօսելուն վերահասու եղեր էի, չկրցայ իսպառ համբերել եւ լռել, որ ասանկ զրարան եւ տգետ նախանձայնոյց մարդու գրած ստապատիր ընդդիմաբանութիւնը տեղի գտնայ (պագի) պարզամիտ ժողովուրդներու քով, եւ ինքն այլ իր տգետ կուրութիւնը չգիտնալով՝ յանդգնութեամբ պարծենայ թէ խօսածներս ճշմարտութիւն է, եւ մեկը չկրցաւ (ճեմապ) տալոյ :

Ուստի այս բոլորովս կարճ ի կարճոյ (պէյան) ըրի անոր գրաբանութիւնները, յիշելով իմաստունին խրատը որ կըսէ. « Տուր պատասխանի անգգամին ըստ իւրում անգգամութեան, զի մի երեւեցի իմաստնագոյն քան գրեց : » Զայս եւս ծանուցանեմ հրամանոցդ որ այս բոլորիս մէջը առաջին մաս, երկրորդ մաս եւ այլն տեսնալու ըլլաս նե՛. չտարակուսիս թէ ինչ են անոնք.

(չիւնքի) այն գոյեճցիին բողոքը երկարաբանութեամբ գրուած էր. մենք զանի քսան մաս բաժնեցինք, որպէս զի որ խօսքին վրայօքը խօսեր ենք նե, երբ հրամանքդ եւ երբ ուրիշ կարդացողները (խօյայ) գտնաք :

Առաջին մասին մէջը եօրն աբբացի վարդապետաց համար կըգրէ այսպէս թէ « Ճշմարիտ հաւատքը (թերկ) ընելով՝ չարափառաց հետ հաղորդակցեր են եւ միաբաներ են անոնց հետ : » Մեկ ազգ մը, մեկ եկեղեցի մը որ ուղղափառ հաւատք ունի եւ կընդունի այն ամեն ճշմարտութիւնը որ Կաթողիկէ եկեղեցին Քրիստոսի կրդաւանի եւ կուսուցանէ, այն ազգին եւ եկեղեցւոյն չարափառ ըսողն է չարափառ եւ մոլար : (Լաքին) այս մարդը (էյեր) դառնայ ըսէ (քի) Հայոց չարափառութիւնը այս է որ Հոռմայու արօրին հնազանդ չէ, ինչպէս շատ անգամ կըսէ իր բոլորն մեջ, (գերէ) ինքն այլ ի խղճէ մտաց գիտէ որ Հայոց եկեղեցին չարափառութիւն կամ մոլորութիւն չունի, որ ինքն կարենայ (մէյտան) բերել, անա այս է իր բոլոր խօսքին հիմը եւ (թեմէլ) : Լաքին կըսխալի (կոր). իր գիտցածին եւ գրածին պէս չէ. (գերէ) երբ մեկ արեւելեան ուղղափառ անգգ մը, ինչպէս որ մեր Հայոց ազգն է, չճանչնայ զհայրապետն Հոռմայու իբրեւ յատուկ պատրիարք եւ հովիւ ազգին, եւ այս կերպով չհնազանդի նե՛ տակաւին ուղղափառ է, հերձուածող կամ հերետիկոս չըլլար՝ ինչպէս այդ հակառակասերը կըկարծէ : Վասն զի շատ է այն ազգին այս ճոնաջումը թէ պապն Հոռմայու իբրեւ յաջորդ գլխաւոր առաքելոյն Պետրոսի, է առաջին եւ գլխաւոր հայրապետ եւ վերատեսուչ ընդհանուր եկեղեցւոյ, ինչպէս սահմանեցաւ ի մեջ տիեզերական ժողովոյն Նիկիոյ, Կոստանդնուպօլսոյ եւ Փյոթենտիոյ⁽¹⁾ : Ուստի շատ մեղքեցայ զինքը՝ երբ տեսայ

(1) Ինչպէս որ ուրիշ տեղ, եւ այս բոլորս յառաջաբանին մէջ ծանուցինք, Զամբեան Հայրը Միսիբարեան եւ Կարդիկ մնալ ուզելով՝ զարմանք չէ որ Հոռմայ պապին *առաջնութիւնը* չափազանց կըմեծցնէ, ու ոչ միայն *առաջին* եւ *գլխաւոր հայրապետ* կանուանէ զինքը, այլ եւ *վերատեսուչ* ընդհանուր եկեղեցւոյ, եւ վրայ կըբերէ թէ այսպէս սահմանեցաւ Նիկիոյ, Կոստանդնուպօլսոյ եւ Փյոթենտիոյ ժողովներուն մէջ. մինչդեռ յայտնի է որ այն ժողովներուն առաջինն ու երկրորդը պապին *գլխաւոր հայրապետ* անգամ ըսած չունին. իսկ երրորդը, այսինքն Փյոթենտիոյ ժողովը, որուն *տիեզերական* ըլլալը իրաւամբ կեղակարծ՝ եւ մեր ազգին զրեք *անընդունելի* է, Փյոթենտիոյ ժողովն ալ՝ կըսեմ, Հոռմայ պապելոն *վերատեսուչ ընդհանուր եկեղեցւոյ* ըսուելու պատիւը տուած չէ ու չէր կրնար տալ :

որ կըցաւի եւ կըսրգայ ասելով այսպէս. « Աւնդ աղետիցս, (հեմ) կարգացի, (հեմ) լացի սրտիս դառնութենէն : » Անոր համար շուտով մը գայս քուղքս իբրեւ բժշկական (նուսխա կամ ուէքթ) գրեցի որ մեշի գրած դեղերը առնէ, եւ սրտի մահաբեր դառնութիւնը դուրս քափէ : (Ձերէ) երէ այնպէս անդարման շատ ժամանակ մնայ նէ, (օյաքի) այն սրտին դառնութիւնը եւ քիւնաւոր մաղձը յանկարծ մահաւոր պատահումը կըբերէ իրեն՝ այս չար եւ դժնդակ ատելութեան եւ կամակորոտեան ախտին մեշն (իքէն), եւ այսպէս (հեմ) մարմնոյն վնաս կըլլայ (հեմ) հոգւոյն :

Եւ որովհետեւ այդ մարդոյն հոգեւոր առողջութեանը ցանկացող եմ, գայս խրատս այ եղբայրական գրով իրեն կուտամ : Յիրաւի իրեն շատ օգտակար կըլլայ այդ լացը, միայն քէ իր կուրութեանը վրայ չայ, եւ Մատուծոյ խնդրէ ըսելով. « Լոյս տուր Տէր աջաց իմոց, զի մի երբեք ննջեցից ի մահ : » (Ձերէ) ինքն անհնարին ատելութեան մահաբեր մաղձը որ ունի Հայոց ազգին դեմ՝ մտաց եւ սրտին մեշը ծածկելով, ստուրեամբ Հոռոմայու արքունի ջատագով կըծեւանայ՝ այսպէս գրելով. « (Հիջ) պետք չէ խօսիլ այդպիսի ամօրայի բարբառնան : » Եւ ապա կըդառնայ կըսէ (քի) անոր համար խօսեցայ « Որ չպարծենայ քշնամին հաւատոյ ինքն իրեն ըսելով. (Հէյէ) պապանձեցուցի փափական կողմը : »

Ապաքեն ամեն խոհեմ մարդ կրնայ հասկընալ՝ երէ այն խօսքերը որ այս գոյեճցիք՝ փափական կողմին ջատագովութիւն (տեյի) կըխօսին եւ կըգրեն՝ չափազանց (միւտահանէ) եւ գրախօսութիւն է, որով ի մեշ սրբոյ արքունոյն եւ այլոց ուղղափառ ազգաց խոռովութիւն եւ երկպառակութիւն կըծգեն, եւ Քրիստոսի ընդհանուր եկեղեցին կըվրդովեն : Հիմա քշնամի հաւատոյ մենք ենք երէ այս գոյեճցիք : Ապա յիրաւի պետք է խնդրել որ փափական կողմին առ երեսս ջատագովութիւն ցոյց տուող, եւ իրօք քշնամութիւն ընող այդպիսի չարագրգիւ մարդերը պապանձին, ոչ քէ Չաքարիայի նման, (իլլէ) այն մարդոյն պէս որ քագաւորին հարսնիքը աղտոտ հանդերձով գնաց, ոչ քէ պատիւ մը մատուցանէ, այլ միայն ուզածին չափ ուտէ եւ խմէ, ինչպէս որ սուրբ աւետարանին մեշը գրած է. (քեզայիք) այս գոյեճցիք ալ Հոռոմայու սուրբ եկեղեցին գացեր պատառաքողութիւն կընեն, այսինքն (չանախ եայալիճի) են եղեր, միայն քէ անոնց (սայեյէն) իրենց փորը կշտանայ, (մերամնին իճրա) ըլլայ :

Բայց որովհետեւ Քրիստոսի աշակերտացը չիմայրեր իրենց քշնամեացը չար խնդրել, (իլլէ) անոնց համար աղօթք ընել եւ քողորթիւն ուզել, եւ դարձին համար գՄատուծ աղաջել, որպէս զի հանցէ զսիրտն քարեղէն ի մարմնոյ նոցա եւ տացէ զսիրտ մարմնեղէն, եւ արասցէ զի ի պատուիրանս սիրոյ նորա գնասցեն : Եւ այսպիսի աղօթք (սալք) անոնց օգտին համար չէ, այլ եւ մեր ազգին շատ շահ եւ (Ֆայտա) ունի, (գերէ) կըղադարին մեզի քշնամութիւն եւ վնաս ընելէն, այսպէս կաղաչենք հաւատով խոստովանիմին մեշը ըսելով. « Շնորհեա եւ քշնամեաց իմոց եւ ատելեացս գրողութիւն որ առ իս յանցանաց, եւ դարձն գնոսա ի չարեացն՝ զոր ունին վասն իմ : »

Երկրորդ մասին մեշը կըգրէ այսպէս. « Ի՞նչ (թարգ) ուղղափառ հաւատք է Հայոց եկեղեցւոյն հաւատքը որ այսչափ դարուս մեշ չկըցաւ ճանչնալ Հոռոմայու սուրբ ժողովը, որ միշտ հերձուածող կանուանէ Հայերը. միքէ չէր կրնար ապացուցութեամբ իմանալ ազգին ուղղադաւան ըլլալը, կամ քէ ուրիշ ուղղափառ ազգաց հետ ողջամիտ վարդապետութեամբ համաձայն ըլլալը. եւ երէ պարզ գրպարտութիւն ըլլար նէ՝ չէր կրնար մի վերանաս ըլլար : » Այս կերպ ասութիւնը յայտնի ծուռ եւ խաբէական ձեւ ըլլալը ուղիղ դատում ունեցողը շուտով կըտեսնայ :

Դենեք քէ Հոռոմայու սուրբ ժողովը այսչափ դարուս մեշ չէ կըցեր ճանչնալ Հայոց եկեղեցւոյն հաւատքը քէ ուղիղ է, կամ քէ իր գրածին պէս ըսենք, չէ կըցեր ապացուցութեամբ իմանալ ազգին ուղղադաւան ըլլալը : Ասկեց կըհետեւի (մի) Հայոց եկեղեցւոյն մոյորադաւան ըլլալը : Օրինակի աղազաւ, ես չեմ գիտեր քո բարի կամ իմաստուն ըլլալդ. ասկեց կըհետեւի (մի) քո չար կամ ագետ ըլլալդ :

(Աճապա) մեկ աստուածային յայտնութիւն մը կամ եկեղեցական վճիռ մը ունի այս բանիս վրայ, քէ որ Հոռոմայու սուրբ ժողովը ապացուցութեամբ վերահաս չըլլայ մեկ ուրիշ ազգի մը ուղղափառութեանը, (իլլաքի) մեկ արեւելեան եռաբնակ եւ օտարալեզու ազգ է նէ, այն ազգը չարափառ կըսեպուի : Ի՞նչ պատճառաւ չիմտածեր այդ մարդը քէ Հոռոմայու պակասական ճանաչումը (հիջ) կրնայ (մի) դրականապէս հերետիկոս կացուցանել գայս :

(Հախը) խօսինք նէ, Հոռոմայու սուրբ ժողովը խիստ դժուարաւ վերահաս կրնայ ըլլալ Հայոց եկեղեցւոյն ուղղափառութեանը՝ քանի որ ասոնց

պէս (միւգեմիւրներ զուհուր) ըրին, (տայիմ) ազգերնին կըզրպարտեն եւ ճշմարտութիւնը (թախլիթ) կընեն : Հոռոմ ոչ հայերէն գիտէ՝ որ ինքնին տեղեակ ըլլայ, եւ ոչ մեր ազգը կընայ հասկըցունել՝ քաղաքական պատճառի համար. եւ Հոռոմ, չէ հասկըցեր (տէյի) միքէ մենք չարափառ եղանք : Ըսենք թէ Հոռոմ չէ կըցեր ճանչնալ մինչեւ հիմա մեր սուրբ Գրիգոր Նարեկացին, սուրբ Ներսէս Շնորհալի հայրապետը, եւ այլ ուրիշ սուրբեր՝ թէ մեր ազգին մէջէն ըլլայ եւ թէ ուրիշ ազգէ՝ թէ սուրբ մարդիկ են. միքէ անոնք անսուրբ եղած կըլլան :

Կամ թէ Ֆռանկաց ազգին եւ սահմանին մէջ շատ սուրբեր եկեր գացեր են, եւ (հայէ) կըգտնուին որ Հոռոմայու ժողովը զանոնք չէ ճանչցեր եւ չէ կըցեր ապացուցութեամբ վերահաս ըլլալ անոնց սրբութեանը. միքէ վասն այնորիկ պիտի ընեն (մի) անոնք : Հոռոմայու ժողովը տարի մը լման չճանչցաւ Կոստանդնուպոլսոյ սուրբ ժողովը. միքէ այնքան ժամանակ հերետիկոսական (մի) էր. եւ (հայէ) անկէ մինչեւ ցայսօր, որ 1455 տարի է, միայն թէ Մակեդոնի ու Եւնոմիոսի դատաւարութեան, եւ Կոստանդնուպոլսոյ պատրիարքութեան սահմանները ճանչցաւ եւ ընդունեց, եւ միւս կանոնները չիճանչնար. միքէ Կոստանդնուպոլսոյ սուրբ ժողովոյն միւս չիճանչցած սահմանադրութիւնները հերետիկոսական (մի) կըսեալուն : Նաեւ Հոռոմայի եկեղեցին սուրբ Յովնանէս աւետարանչին Յայտնութիւնը քանի մը հարիւր տարի սուրբ գիրք (տէյի) չճանչցաւ. միքէ պիտի ընեն հերետիկոսական էր այն գիրքը, եւ յետոյ սրբացաւ՝ երբոր սուրբ գիրք (տէյի) ճանչցաւ :

Ճշմարիտ կընայ ըլլար այդ վճիռը միայն քո այդ բարեկամիդ գրուածին համար որ Հոռոմայու ժողովը զանի չիճանաչեր, եւ նոյն բուռըր ծուռ եւ մոլորական է, բայց ոչ թէ չճանչնալուն համար, այլ ըստ ինքեան է մոլորական եւ ծուռ. (գերէ) Հոռոմայու ճանաչումը կամ ոչ ճանաչումը չիպատճառեր զուղղափառութիւն կամ գմոլորութիւն, որովհետեւ չիպարունակեր զայնպիսի գործս որք կարենան ինմանէ յառաջ գալ, եւ ջունի անոնց հետ հարկաւոր կապակցութիւն՝ որք կարենան անկէ հետեւիլ : Ապա այս իւր գրութիւնը ծուռ է եւ խաբեական ոճ մը ասութեան. վասն զի զայն ինչ որ չէ այն բանին պատճառ՝ կառնու եւ կըղեն փոխանակ պատճառի :

(Լաքին) Հոռոմայու արողը կըճանաչեր Հայոց եկեղեցւոյն ուղղափառութիւնը մինչեւ մեր կիլի-

կեցի թագաւորաց ատենը, որ շատ անգամ միմեանց հետ բղթակցութիւն եւ սէր կընէին. եւ անկէ յետոյ եւս՝ մինչեւ ԺԳ Գրիգոր պապին ժամանակը. եւ այս ըսածս (սապիթ) կընէ նոյն պապին կոնդակըրգրեց իթուին՝ Քրիստոսի 1584, որ անկէ մինչեւ հիմա 257 տարի է. եւ անա այսպէս կըսէ.

« Ապաքէն ազգ Հայոց բազմաթիւ եւ իբր ան-
« համար, երեւելի յոյժ հնութեամբ եւ անուամբ
« առաւել քան զամենայն ժողովուրդս արեւել-
« յետաց, ամենայնիւ գովելի ի փոյթ քրիստոնէա-
« կան կրօնից եւ յարիական հաստատութեան...
« Ապա յօժարութեամբ ցանկացեալ մեր ըստ
« ձեռնահաս գոյոյ նպաստամատոյց լինել յոգնա-
« թիւ եւ բարեհամբոյր ազին, առաւելապէս առ
« փրկութիւն հոգւոց, եւ առ հաստատուն պահ-
« պանութիւն եւ աճումն սրբոյ կրօնի եւ ուղղա-
« փառ հաւատոյ՝ սահմանեցաք կանգնել առան-
« ձին դպրատուն : »

Ահա Հոռոմայու արողոյն վկայութեամբ մինչեւ այն ժամանակը ուղղափառ ենք եղեր, անկէ (պերի) Հայոց եկեղեցւոյն մէջը ինչ մոլորութիւն (զուհուր) ըրաւ նե՞ պէտք է որ գոյեճցիք (պէյան) ընեն. եւ որովհետեւ չեն կընար, (գերէ) նոյն ուղղափառ հաւատքը ունինք, ապա այսու կերպիւ եւս ուղղափառ է Հայոց ազգը, եւ ոչ բնաւ կընայ ըսուիլ չարափառ : Նաեւ քանի որ թագաւորութիւննիս բարձաւ, ազգերնիս ցիր եւ ցան եղաւ, խրոխտ եւ այլակրօն ազգաց տակը ստրուկ եղանք, միմեանց հետ բղթակցութիւննիս դադրեցաւ. ուստի ըսենք թէ Հոռոմ հիմա չկընար ճանչնալ Հայոց եկեղեցւոյն ուղղափառութիւնը. ասկէ կըհետեւի (մի) որ մենք հերետիկոս ըլլանք :

(Լաքին) կըվկայեմ, երէ Հոռոմ ունենար յարմար եւ կարգաւորեալ միջոցներ, այսինքն հայկական լեզուի ծանօթութիւն կամ հաւատարիմ լեզուագէտ անձինք, պարապ ժամանակ քննութեան, կամք եւ ջանք տեղեկութեան, եւ այլն, յիշաւի կընար Հայոց ուղղադաւան ըլլալը ճանչնալ եւ վկայել, ինչպէս առաջին ժամանակն կընէր : Եւ (չիւնքի) այս միջոցները չունի այժմ, եւ գոյեճցուց (մնաֆըխներուն) բուռքերը կըկարդայ եւ (իիթիպար) կընէ, ապացուցութեամբ չիկընար վերահաս ըլլալ իրին ճշմարտութեանը : Եւ ասկէ լինչպէս կըհետեւի եղեր Հայոց եկեղեցիին մոլորական ըլլալը :

(Շարայարութիւնը յաջորդ բերքին մէջ) :

ՀԱՆԴԻՍԱՐԱՆ ԱՇԽԱՐՀԱՇԷՆ ՄԱՐԴԿԱՆ

ՖՐԱՆՍՈՒԱ ՍՐԱԿՈՑ.

Այս դարուս առաջին կարգի մեծահռչակ գիտնոց մեկն էր Ֆրանսուա Արակոյ, եւ իր կենցաղովն ու գիտութեանց ըրած մեծամեծ ծառայութեամբքը արժանի է մեր աշխարհաշէն մարդկանց քանգարանին մէջ իր փառաւոր տեղն ունենալ :

Ֆ. Արակոյ ծնաւ 1786ին փետրուարի 26ին Դաղդիոյ Էսթաժէլ ըսուած գիւղաքաղաքին մէջ : Հայրը, որ Փերփինեան քաղաքին փողերանոցին զանձապետն էր, եւ մայրը՝ որ չափաւոր հայրենի ժառանգութիւն մը միայն ունեցեր էր, երկուքն ալ շատ բանէ իրենք զիրենք կըզրկէին, որպէս զի կարող ըլլան իրենց գաւակացը հարկաւոր եղած կրթութիւնը տալ. վասն զի լաւ հասկըցած էին որ երէ անոնք կրթութիւն ու գիտութիւն ունենան, շատ դիւրութեամբ կարող են իրենց ապրուստ ձարել ու նաեւ հարստութիւն դիզել. ուստի եւ ունեցածնին չունեցածնին անոնց կրթութեանը կըծախէին :

Ուրախութեամբ կըտեսնեմք որ մեր ազգին ծընողաց սիրտն ալ քափանցեր է այս ճշմարտութիւնը թէ բարեկիրք եւ գիտուն մարդիկ երբեք անօրի չեն մնար, եւ թէ գիտութեան ու դաստիարակութեան պէս պատուական ու անկապտելի եւ անկորուստ ժառանգութիւն ու զանձ չեն կըրնար ծնողք բողոյ իրենց որդւոցը. ուստի եւ սկսած են հարուստ աղքատ՝ ամենքն ալ իրենց կարողութեանը համեմատ որդւոցը դաստիարակութեանը համար ստակ տալ, ծախք ընել, որ ասկէք քանի մը տարի յառաջ ձրիապէս կրթել տայ անգամ չէին ուզեր, « Ի՞նչ շահ գիտութենէ, դաստիարակութենէ. կրթութենէ ի՞նչ կեցիկ ըսելով : » Իսկ հիմա ասոր հակառակ հասկըցեր են որ գիտութեամբ ու դաստիարակութեամբ աղքատը հարուստ կըլլայ, հարուստն ալ տգիտութեամբ ու անկրթութեամբ՝ սրճափ բազմագանձ հարստութիւն ալ ունենայ, շատ անգամ յետին աղքատութեան մէջ կիչնայ. եւ երէ ոչ ինքը, գէթ իր որդիքը. եւ ասոր սրճափ ցաւալի օրինակներ կըգտնեմք նաեւ մեր ազգին մէջ երէ մեկ մը մտքերնիս նոյն իսկ մեր ծանօթից վրայ տանիմք՝

առանց հեռուները պտըտցընելու : Դառնանք ուրեմն նորէն մեր Արակոյին պատմութեանը եւ տեսնենք թէ ինչպէս իր կրթութեամբն ու գիտութեամբը հարստութեան հետ փառք ու պատիւ ալ ստացաւ, եւ մահկանացու անունն անմահացուց :

Արակոյին հայրը ուզելով զինքը փաստաբան ընել, փաստաբանութեան վերաբերեալ ուսմանց կըպարապեցընէր զինքը. բայց անիկայ օր մը կըտեսնէ որ սպային մեկը քաղաքին պարսպին վրայ կեցած՝ անոր յատակագիծը կըհանէ. անոր ոսկեճամուկ գրատէն (uniforme) աչքը կ'առնուի, կերթայ սպային քովը կըհարցընէ թէ այնպիսի գրատ մը հագնելու իրաւունքն ստանալու համար ի՞նչ ընելու է : Եւ երբոր կըլսէ սպայէն թէ պետք է Բագմարուեստից Դպրոցը (École Polytechnique) մտնէ՝ որ քանի մը տարիէ ի վեր բացուեր էր, մեկէն կըսկսի հոն մտնելու համար հարկաւոր եղած ուսմունքներն սովորիլ, որպէս զի կարող ըլլայ քննութիւն անցընել : Զափաբանութեան դասատու չունենալով՝ մեծ ջանքով ու անխնջ աշխատանքով ինքն իրեն սկսաւ Այլերի, Լակրանժի ու Լափլասի գործքերը կարդալ. եւ 1803ին թուլուզի քաղաւորական դպրոցը դասատու եղաւ : Այն ատեն տասներեօթը տարեկանէն աւելի չէր :

Ֆ. Արակոյ 1806ին Պ. Պիոյին հետ (որ տակաւին կենդանի է, եւ վրան յաջորդ բոլոց մեկուն մէջ պիտի խօսիմք) տերութեան կողմանէ Սպանիա գնաց միջօրէին ճիշդ չափն առնելու, որ ամենահարկաւոր էր երկրիս ձեւը հաստատելու եւ գաղղիական նորահնար չափուց եւ կշռոց որոշմունք մը ընելու : Հռչակաւոր Տըլամպէր եւ Մէշէն աստեղաբաշխք՝ Տոնքերք եւ Պարցելոնա քաղաքաց մէջ եղած երկրիս միջօրէին աղեղը չափեր էին. Արակոյի ու Պիոյին ալ յանձնուեցաւ Պարցելոնայի ու Բալեարեան կղզեաց մէջտեղն եղած միջոցը չափել : Պիոյ 1807ին ապրիլի մէջ Փարիզ դարմաւ՝ ըրած աշխատանքներնուն նախընձան տերութեան ներկայացընելու. Արակոյ հոն մնաց եւ մինակ յառաջ կըտանէր աշխատանքը. բայց այն միջոցին Դաղդիոյ եւ Սպանիոյ մէջ կռիւ բացուելով՝ Մայորքա կղզւոյն բնակիչներն սկսան Արա-

կոյին վրայ կասկածի երբայ, եւ իբրեւ լրտես բռնեցին ու 1808ին յունիսի 2ին Պէլվերի միջնաբերդին մէջ զինքը բանտ դրին: Հոն ալ իր աշխատանքը յառաջ տարաւ Արակոյ, բայց տեսնելով որ կեանքը սպառնով չէ՝ փախչելու նայեցաւ, եւ յուլիսի 28ին կարող եղաւ գրուածքներովն ու գործիքներովը նաւ մտնել ձեզայիր երբայու, ուր եւ հասաւ օգոստոսի 3ին:

Անտի քանի մը օրէն Մարսիլիա նաւեց. եւ այն ինչ Գաղղիոյ ծովեզերքը տեսնելով կուրախանար, մէկ մըն ալ յանկարծ Սպանիացոց նաւերէն գերի բռնուեցաւ ու Սպանիա տարուեցաւ: Հոն Արակոյ վաճառական ձեւացաւ, եւ բարեբախտաբար ոչ ոք ճանչցաւ անոր Պէլվերիամրոցին փախըստական բանտարկեալըն ըլլալը: Երեք չորս անգամ մէկ բանտէն մէկալը տարուելէն ու կերպ կերպանեղութիւններ կրէին յետոյ նորէն ազատեցաւ, ու նաւ մտնելով՝ դէկտեմբերի 27ին հասաւ ձեզայիրի Պուճա քաղաքը: Հոն ալ նեղութիւններ պիտի քաշէր Արակոյ. Գաղղիացոց բարեկամ ձեզայիրի տային կամ իշխանը սպանուեր, տեղը Գաղղիացոց բռնամի մը անցեր էր, եւ բոլ

ջէր տար որ Արակոն հայրենիքը դառնայ. եւ րէ որ Տանիմարքայի հիւպատոսը զինքը չպաշտպանէր, նորէն գերի պիտի իյնար: Վերջապէս 1809ին յունիսի 21ին ձեզայիրէն ալ ազատեցաւ Արակոյ, հասաւ Գաղղիա, եւ անպատմելի ու անակնկալ խնդութեամբ լեցուց խեղճ մօրը վշտահար սիրտը, որ զինքը մեռած կարծելով՝ հոգւոյն համար հանգստեան պատարագներ ալ ընել տուեր էր:

Դիլսուն եկած բշտառութիւններովը այն դեռահասակ գիտնականը ամենուն սերն ու համակրութիւնը իրեն քաշեց, եւ քիչ ժամանակի մէջ ուսումնական փառաւոր վիճակ մը ունեցաւ: Մարսիլիոյ մաքրատունէն դուրս չելած՝ մեծանուն Հումպոլթէն պատուասիրական նամակ մը առաւ,

որ գիտնականութեան անուամբն ու քաշած նեղութիւններովը միայն զինքը ճանչցեր էր. եւ յետոյ երբոր անձամբ ալ մէկգմէկ տեսան, եղբայրական սիրով մը կապուեցան իրարու հետ: Վրան հագիւ քանի մը ամիս անցաւ, միաձայն քուէիւք հռչակաւոր Լալանտ աստեղաբաշխին տեղը գիտութեանց ձեմարանին անդամ անուանեցաւ. եւ այն ատենը քսանուիրեք տարեկան էր:

Երեք տարի ետքը, 1812ին, Երկայնութեանց Պաշտօնարանը յանձնեց անոր որ Փարիզու Դիտանոցին մէջ աստեղաբաշխութեան դաս տայ, զոր մինչեւ 1845 շարունակեց. եւ զրցուածքին պարզ, ընտիր, գեղեցիկ ու վայելուչ ոճովը զա-

մէնքը զարմացուց: Նոյն Երկայնութեանց Պաշտօնարանին ալ անդամ եղաւ 1822ին երբոր Գաղղիոյ ու Անգղիոյ ծովեզերքն ըրած երկրաբաշխական աշխատանքը լմնցուց փառօք: Գաղղիոյ ձեմարանին կաճառորդ գրուելէն քիչ ետքը Բազմարուեստից Դրպրոցին դասատու եղաւ. եւ 1830ին յունիսի 7ին գիտութեանց ձեմարանը փութիւն տեղ՝ որ նոր վախճաններ էր, զինքն անուանեց մշտնջենաւոր քարտուղար բնաբա-

նական եւ չափաբանական գիտութեանց: Այն նոր պաշտօնովը հարկադրեցաւ Արակոյ Բազմարուեստից Դպրոցին դասախօսութիւնէն հրաժարիլ:

Յուլիսի յեղափոխութեան ժամանակը (1830) երեսփոխան դրուելով՝ քաղաքականութեան մէջ ալ մտաւ, եւ անունը սկսաւ Լաֆիթի, Լաֆայէթի եւ Օտիլիօն Պաուլի անուանքը հետ յիշուիլ. բայց քէ Խորհրդարանին եւ քէ Փարիզու քաղաքական Խորհրդոյն մէջ՝ որոյ եւ նախագահն էր, գիտութեանց ու արուեստից ծաղկելուն համար ամեն ջանք ըրաւ: Իր յորդորանօքը Տակեօն եւ Նիէիսին ազգային վարձատրութիւն տրուեցաւ, որ տակեռատպութիւնն ու լուսագրութիւնը հնարեր էին. նոյնպէս նաեւ Պ. Վիքային որ ջրա-



Պրանտու Արակոյ.

բաշխական շաղախը հնարեր էր : Մեծապես ձեռնառու եղաւ նաեւ Սեն գետոյն նաւարկութեան լաւնայուն, երկաթուղեաց եւ Փարիզու պարիսպներուն շինութեանը :

Վերջերը 1848ին յեղափոխութեան առժամանակեայ կառավարութեան ատեն ծովային գորութեան եւ պատերազմի ոստիկան եղաւ . բայց առողջութեանը ձեռք չտալով՝ ուզածին պէս պաշտօնները կատարել, հարկ եղաւ որ քաջուի : Տկարութիւնը քանի գնաց շատցաւ, երկկամանց հիւանդութիւնը վրան գորացաւ ու քիչ ժամանակի մէջ բոլորովին գինքն ուժէ ձգեց . անոր վրայ կուրծքի ջրգողութիւն մըն ալ եկաւ, եւ անով յանկարծամահ վախճանեցաւ 1853ին հոկտեմբերի 2ին :

Այսպէս անցաւ այս հռչակաւոր մարդուն կեանքը, որոյ ամեն մէկ խօսքը աստեղաբաշխութեան մէջ մեկմէկ պատգամներ էին : Զօրաւոր եւ հարուստ բնութիւն մը ունէր՝ թէ մարմնոյ եւ թէ մտաց կողմանէ : Սիրող բարւոյն՝ սիրող էր նաեւ փառաց եւ գովեստից . մեծ եռանդով բարեկամացն ու իր պաշտպանելոցը կօզներ, եւ իր ուսումնական ոսոխացը հետ անպարտելի արիւրեամբ կըմըցէր :

Արակոյի գլխաւոր երկասիրութիւններն, ու գիտութեան ըրած մեծամեծ ծառայութիւններն ասոնք են :

Իբրեւ հնարագետ իմաստուն բազմաթիւ երեւելի գիտեր ըրած է Արակոյ : Ինքը գտաւ լուսաւոր ճառագայթից այն յատկութիւնն որ գունաւոր բեւեռականութիւն կըսուի (polarisation chromatique, եւ անոր վրայ հիմնեց բեւեռադետ polariscope) ըսուած գործիքը, որով կըցաւ յետոյ երկրիս, արեւուն եւ աստեղաց մթնոլորտներուն կազմութիւնը քննել . ասով գտաւ նաեւ շաքարաչափը, որով ճակնդեղէն կամ շաքարաբոյսէն ելած հոյզին մէջ ճրջափ շաքար ըլլալը կիմացուի : Լուսոյ վրայ ըրած հանճարեղ հետազոտութեամբը Նիւրնբերն վարդապետութիւնները բոլորովին ջնջուեցան : Ինքը նախ իմացաւ թէ ելեկտրականութիւնը կարող է երկաթն ու պողպատը մագնիսել, եւ այս յատկութեան արգասիքն է ելեկտրական հեռագրութիւնը : Հետաքրքրական գնողութիւններ ըրաւ նաեւ հիւսիսայգին մագնիսական ազդեցութեանը վրայ :

Վերը ըսինք թէ զարմանալի պարզութեամբ եւ գեղեցկահիւսկարգաբանութեամբ կըդաժնասէր . անով ալ էր որ ունկնդրացը սիրտն ու միտքը իրեն կըյափշտակէր : Այս չքնաղ հանճարը կըփայլեցընէր նաեւ գիտութեանց ձեմարանին մէջ՝ երբոր եկած նամակաց մեկնութիւնը կըշինէր, եւ կամ առաջարկուած գիտերուն ու գրուածոց վրայ իր կարծիքը կըյայտներ, ու հեղինակացը վրայ տեղեկութիւն կուտար . ասանկով ձեմարանին նիստերն ու ըրած գործքերը փառաւորեց, եւ բոլոր ձեմարանին վրայ մեծ ազդեցութիւն ունեցաւ :

Այս փառաւոր վկայութիւնը տուաւ Արակոյի դամբանին վրայ նաեւ իր իմաստուն ընկերակիցը Պ. Ֆլուրանս . « Մշտնջենաւոր քարտուղարի պաշտօնին հասնելուն պէս, կըսէր, ձեմարանին վրայ աւելի գործունեայ կենդանութիւն մը երեւցաւ... ոչ երբեք ձեմարանին գործքերն այնպէս գօրաւոր եւ մեծ եղած էին : Կարծես թէ գիտութիւնը անսովոր փայլ մը արձակեցին, եւ առատապէս սփռեցին իրենց բարերար լոյսը բոլոր մեր աշխարհիս արգասաբեր-աղբերացը վրայ : »

Նոյն կատարելութիւնները կըտեսնուին նաեւ ձեմարանին հրապարակական հաւաքմանցը առջեւ Ֆրեսնելի, Վոյթայի, Եունկի, Ֆլուրիէի, Դաունոյի, Ուաթի, Բոնտորսէի, Պալլիի, Մոնժի, Անփերի, Փուսոնի եւ ուրիշներուն երկասիրութեանցն ու կենաց վրայ կարդացած տեղեկութեանցը մէջ, ինչպէս նաեւ ուսումնական ծանօթութեանցը մէջ որովք երբեմն ճոխացոյց երկայնութեանց Պաշտօնարանին Տարեցոյցը՝ 1826էն սկսեալ, յորում կըխօսէր բուսոց վրայ լուսոյ եւ եղեամին ունեցած ազդեցութեանը, կլիմաներու ու մշակութեանց վրայ, շոգեգործեաց, արդեստան ջրհորոց եւ որոտմանց վրայ : Իր խօսակցութեան ունկնդրութեանը պէս գրուածքներն ալ սիրով կըկարդացուին : Վերջի ատեններն երբոր հիւանդութեամբ աչքերը կուրցան, ռամկական աստեղաբաշխութիւն մը սկսաւ թելադրելով գրել տալ . ափսոս որ ժամանակ չունեցաւ իր մեծահռչակ համբաւոյն համեմատ այն գործն աւարտել, որով այնպիսի դժուարիմաց գիտութեան ամենուն դիւրմբօնելի դասատեսար մը պիտի ունենայինք :

ԿԵՆՅԱՂՕԳՈՒՏ ԲԱՆՔ

ԲԱՆԱԼԻ ԲՆԱԿԱՆ ԳԻՏԵԼԵԱՅ .

(Շարայարութիւն. Տես էջ 18, 43, 67, 133, 153, 183.)

Ինչէն է որ ջրին եռացած ատենը ամանին նեղ բերանը ան չսուչեր :

— Վասն զի Ա. օդին զատուիլը ելլելը կը պակսի .

Բ. Պղպշակները հեղուկին մէջէն անցնելով կը լուծուին .

Գ. Նեղ բերանը շոգիին անընդհատ յորձանքովը կը լեցուի . այսպէս փողին ալ ձայն հանել տուող շունջը միակերպ ու կանոնաւոր հով չէ, հապա փոքորկի պէս քամիի զարնուածքմըն է որ ժամանակ ժամանակ կը փչէ :

Աւելի ինչ պարագաներու մէջ սուչելու ձայներ կը հանէ ջեռուցիչը :

— Երբոր կրակին վրայ դնելու տեղդ՝ կրակին քովը դնես :

Ինչո՞ւ համար ջեռուցիչը կրակին քովն որ դնես աւելի կը սուչէ . քան թէ վրան դրած ատենդ :

— Վասն զի տաքութիւնը անհաւասար կերպով կը դալչի ջրին, եւ մեկ կողմը մեկայներէն աւելի տաքնալով՝ աւելի ժամանակի ալ կարօտ կը լլայ ջուրն որ եփ ելլէ :

Ինչէն է որ ջեռուցչին նեղ բերանը նորէն կը սուչէ երբոր եռացած ջուրը պաղիլ սկսի :

— Վասն զի առաջ ջրին մակերեւոյթը կը պաղի . եւ օդին պղպշակները՝ դեպ ի կրակին դարձած կողմերուն մէջ նորէն ձեւանալ սկսելով, յանկարծ յանկարծ նեղ բերնէն դուրս կը քառաքեն :

Եռացած ջրին զանգուածն ինչո՞ւ կ'աւելնայ :

— Վասն զի Ա. ջուրը լեցուն է անհամար պղպշակներով՝ որ իր զանգուածը կը մեծցնեն .

Բ. Կրակին աւելի մօտ եղած կտորին մէջ ձեւացած շոգին՝ ջրին մէջէն վեր բարձրանալէն առաջ՝ խիստ շատ կը կարծակի .

Գ. Ջուրը տաքութեամբ կանգալտանայ, վասն զի մասնիկները կը հեռանան իրարմէ :

Ջրին մասնիկներն ըսուելով ինչ կը հասկըցուի :

— Հեղանիւթները շատ մը մանր գնտիկներէ

ձեւացած են որ աւազի հատիկներու կը նմանին . անոնք են ջրի մասնիկներն ըսուածները :

Եռացեալ ջրին ծփծրփայուն պատճառն ինչ է :

— Այն ծփայուն ու ալեկոծութեանը պատճառն Ա. շոգին որ զանգուածին մէջէն դեպ ի վեր հրուած ատենը՝ բոլոր ջուրն ալ վեր կը վերցնէ .

Բ. Բուն եռացումը՝ որով ջրին մեկ մասը միայն դեպ ի վեր կը նետուի, եւ այս եռացումը կ'ելլայ՝ երբոր շոգիին ամէն մեկ մասնիկները ջրին մէջ իրենց դուրս ելլելուն արգելք մը գտնելով՝ առջեւին ելած ջուրը պղպշակ կը դարձնեն ու կը հրեն .

Գ. Այն քրքումունքն որ ամանն ու հեղուկը կ'ունենան՝ երբոր շոգեկից պղպշակները ջրին երեսը կ'ելլեն ու կը ճաքին :

Ինչէն է որ երբեմն եփոցը դուրս կը քափի :

— Վասն զի ջուրը տաքութեամբ կը կարծակի . ուստի թէ որ կաթսան մինչեւ բերանը պաղ ջրով լեցուած է՝ ընդարձակելուն պէս հարկաւ դուրս կը քափի :

Ջեռուցիչ տեսնուած է որ մինչեւ բերանը ջրով լեցուն չէ եղեր, եւ սակայն եփ ելած ջուրը դուրս քափեր է . այս ինչպէս կը մեկնուի :

— Թէ որ կրակը խիստ սաստիկ է, օդն ու շոգին այնպէս շուտով կը բարձրանան որ պղպշակները ալ չափէ դուրս կը շատնան եւ իրարու վրայ կ'ելլեն, այնչափ որ ջեռուցչին շրթունքէն դուրս կը քափին :

Ինչէն է որ կարը եւ անոր նման հեղուկները ջրէն աւելի դիւրաւ դուրս կը քափին :

Վասն զի տաքացած կարին երեսը բարակ մաշկ մը կը կապէ որ ջրային շոգւոյն վեր ելլելուն արգելք ըլլալով՝ շուտ մը բոլոր զանգուածին ուռելուն պատճառ կը լլայ, զանգուածն ալ ամանէն դուրս քափիլ կը սկսի :

Ինչո՞ւ համար ջեռուցիչ մը որ ջրին եռացած ատենն մինչեւ բերանը լեցուն էր՝ կրակէն մեկզդի առնուելէն ետեւ լեցուն չըլլար :

— Վասն զի Ս. եռացեալ ջուրը ջերմութեամբ անգայտացած է, եւ պաղելով կըխտանայ :

Բ. եռացեալ ջրոյն զանգուածը օդոյն ու շոգիին պղպշակներովը կըմեծնայ. իսկ երբոր պաղի, պղպշակները կըտափկին եւ զանգուածը կամփոփուի :

Ինչէն է որ եռացեալ ջուրը ջեռուցչին ծորակէն դուրս կըթափի :

— Վասն զի խուփը բոլոր ջիւտար որ շոգին դուրս ելլէ. ուստի ջուրն ալ ճնշուելով՝ կըստիպուի ծորակին մէջ ելլելու, — ինչպէս որ օդոյն ճնշումն ալ կըստիպէ սնդիկն որ ծանրաջափին խողովակին մէջ բարձրանայ :

Ի՞նչ է պատճառն որ կարսայի մը մէջ հեղանիւք մը եռացած ատենը՝ կարսային խուփը դղրդում կըհանէ :

Շոգին դուրս ելլելու համար խուփը վեր կըվերցընէ, ան ալ իր ծանրութեամբը նորէն վար կ'իյնայ. այս բանս ետեւէ ետեւ շուտ շուտ պատահելով՝ այն դղրդումը կըպատճառի :

Թէ որ շոգին չկարենար կարսային խուփը վերցընել, ինչպէս դուրս պիտի ելլէր :

Կարսան կըճաքեցընէր, եւ մեծամեծ վնասներ կընար ընել :

Ինչէն է որ շոգեգործիները երբեմն կըճաքին :

— Վասն զի շոգին սաստիկ առաձգական է, եւ իր առաձգութիւնը շատ աւելի կըսաստկանայ համեմատութեամբ՝ քան թէ զինքը պատճառող տաքութիւնը. ուստի թէ որ շոգին տեղ մը չգտնէ դուրս ելլելու՝ պէտք է որ շոգեգործին ճաքեցընէ :

Շոգին ջեռուցչին ծորակէն ելած ատենը ինչէն է որ ծորակին բերնէն մեկ երկու հարիւրամեքը հեռուն կըտեսնուի :

— Վասն զի բուն շոգին անտեսանելի է, եւ այս բուն շոգին ջեռուցչին ծորակին ու շոգելից ծովսին մեջտեղի միջոցը կըգտնուի՝ մինչեւ որ օդոյն դաշելով խտանայ :

Ինչո՞ւ համար բոլոր շոգին ալ անտեսանելի չէ՝ ինչպէս որ ծորակէն անմիջապէս ելածը :

— Վասն զի անտեսանելի մասնիկները օդին դաշելով կըխտանան, իրարու հետ կըխառնուին, եւ ծովսին պէս դիմահար կըլլան :

Շոգին շուտ մը աներեւոյթ կըլլայ. ուր կերբայ :

— Խտանայէն ետքը օդուն մէջ կըլուծուի եւ աներեւոյթ կըլլայ :

Ի՞նչ կըլլայ այն աներեւոյթ եղած շոգին :

— Ս. Կես մը մընոյրտին վերի կողմերը կեղեւ, եւ ամպերուն բազմութեանը կըխառնուի :

Բ. Կես մըն ալնոյն իսկ օդոյն մէջ լեցուած կըմնայ.

Ինչէն է որ երբոր ջրով լեցուն աման մը՝ ուրիշ ամանի մը մէջ դնես որ անոր մէջ ալ ջուր ըլլայ՝ եփ չեկեր :

— Վասն զի բերանը բաց ամանի մը մէջ եղած ջուրը ոչ երբեք եռացման աստիճանէն վեր կընայ տաքնայ. հեղանիւք մը եռալ սկսածին պէս՝ բոլոր ընդունած ջերմութիւնը կըգործածէ շոգի դառնայու :

Ջրոյն շոգի դառնալը ինչ կերպով արգելք կըլլայ ներսի ամանին եռալուն :

— Մեծ ամանին մէջի ջուրը եռացման կետին՝ այս ինքն 100 աստիճանի հասնելուն պէս՝ ձեւացած շոգին մնացած ջերմութիւնը կ'առնուի կըտանի. ուստի ոչ երբեք կընայ այնչափ տաքութիւն տալ ամանին որ անիկայ եփ ելլէ :

Ինչո՞ւ համար երբոր ջրին մէջ շաքար, աղ կամ ուրիշ նիւթ գտնուի՝ եռացումը կուշանայ :

Վասն զի անոնք ջրին խտութիւնը կ'աւելցընեն. եւ որ եւ իցէ բան որ հեղանիւքին խտութիւնը կ'աւելցընէ՝ անոր եփ ելլելուն արգելք կըլլայ :

Թէ որ մեկը գուցէ այն կերպով ջուր ուզէ եռացընել որ երկաթէ կամ պղծէ ամանին չղպջի ջուրը, ինչ պիտի ընէ :

Պէտք է որ եռացընել ուզած ջրին ամանը այնպիսի ջրեփոցի (bain-marie) մէջ դնէ որ մէջը սաստիկ աղջուր ըլլայ, կամ այնպիսի հեղուկ մը որ ջրին եռալու աստիճանէն շատ աւելի տաքութիւն կուզէ եփ ելլելու համար :

Ինչո՞ւ համար ներսը ամանը եփ կեղեւ երբոր ջրեփոցին մէջ սաստիկ աղջուր գտնուի :

— Վասն զի աղջուրը՝ մինչեւ որ ջրին եռացմանը համար հարկաւոր եղած տաքութիւնէն 6 կամ 8 աստիճան աւելի տաքութիւն չունենայ՝ եփ չեկեր. ուստի աղջրին մէջէն կընայ այնչափ ջերմութիւն անցնիլ որ ներսի ամանը եփ հանէ :

Այս կերպով՝ եթերով լեցուն ամանի մէջ որ ղըրւի, եփ կեղեւ. բայց ոչ երբեք կարելի է եթերով լեցուն ամանին մէջ ուրիշ ամանով ջուր եռացընել. վասն զի մէջի ամանին հեղանիւքը պէտք է միշտ այնպէս ըլլայ բնութեամբ որ դրսի ամանին հեղանիւքէն քիչ տաքութիւն ուզէ եռալու համար :

ԶԿՆՈՐՄԲ ԿԱՄ ԱՂԲԱՏՈՒԹԻՒՆ.

Աղքատուքինը, Դիովանտ, արուեստից խա-
րոցն է. ինքն է զմարդիկ աշխատանքի յորդո-

հանգստութիւնը կուգայ եւ գիրենք կարթնցընէ :
Նդեզնապատ խրճիթի մը մէջ երկու ծեր



Զկնորսը կամ Աղքատուքին.

րողը, վասն զի անոր ետեւէն եկող անտանելի
հոգն ու մամտութիւնը զաշխատողները գիշերներն
անգամ հանգիստ չեն քողուր. երբոր խաւարային
ժամերուն քունը քիչ մը աչքերնին կըգոցէ, ան-

ձկնորսներ պառկեր էին, անկողիննին ծովու
ջորցած խոտերէ եր, զոր պատին՝ քով տարածեր
էին : Գովերնին իրենց տաժանելի արուեստին
գործիքները կային, այսինքն պզտիկ կողովներ,

եղեգներ, կարթեր, ծովու խոտերով ծածկած ցանցեր, լարեր, ջուհաններ, քիակներ, եւ հինցած նաւակ մը եեցուկներու վրայ կեցած. գլուխներն ուն տակն ալ կային խեղճ խսիր մը, զգեստ ու գլխարկներ. եւ ահա ասոնքէին ունեցած բոլոր գործիքնին, բոլոր հարստութիւննին : Տունը ոչ դուռ ուներ եւ ոչ պահապան շուն. այնպիսի բաներ աւելորդ էին իրենց. իրենց պահապանը աղքատութիւնն էր : Դրացի ջուհէին. ծովն իր ալիքներովը ջորս դիէն աղքատիկ խրճիքնին կը գարներ :

Լուսինն իր ընթացքին կեսը դեռ չէր հասած, աշխատութիւնը որ իրենց անքուն ընկերն էր, արթնցուց զիրենք : Աջքերնէն քունը բօքափեցին. եւ սկսան այսպէս իրարու խօսիլ :

ԱՍՓԱՂԻՈՆ. Բարեկամ, անոնք որ կըսեն քեզիդերներն աւելի կարճ են երբոր Արամազդ ամառը մեզի աւելի երկայն օրեր կուտայ, սուտ կը խօսին : Հագարաւոր երագներ առջեւս անցան, եւ դեռ արշայոյսը չերեւցաւ : Միքե կըսիսլիմ : Շատ երկայն է գիշերուան ասպարեզը :

ՈՂՊԻՍ. Անփաղիոն, ինչո՞ւ այս երջանիկ եղանակս վար կը գարնես : Ժամանակն իր ընթացքը չէ փոխած. հապա անհանգստութիւնն է որ քունդ տակն ու վրայ ընելով՝ գիշերուան ժամերը քեզի երկայն կերեւցընէ :

ԱՍՓԱՂԻՈՆ. Երազ մեկնել գիտես : Գնանալու ժամանակս գեղեցիկ տեսիլներ տեսայ, եւ կուգեմ զքեզ եւս անոնցմով ուրախացընել : Պետք է որ դուն ալ իմ երագներս լսես, դուն որ ինծի արուեստակից ես : Գու միտքդ շատերուն մաքեն վեր է, եւ այն մարդը քաջ երագահան է որ հասուն միտք ունի : Պարապ ժամանակ ալ ունիմք. ուրիշ ինչ կընամք ընել ալիքներու մօտ տերեւէ անկողնոյ մը վրայ պառկած, եւ քունը աջքերնէս հալածուած :

ՈՂՊԻՍ. Ըսէ ինծի, բարեկամ, գիշերը տեսած երագդ, պատմէ ինծի մանրամասնաբար :

ԱՍՓԱՂԻՈՆ. Երեկ, բոլոր օրուան աշխատանքն յոգնած դադրած՝ ուշ առնէն ալ քունս տարաւ : Ստամոքսս պարապ էր, վասն զի երիկուան կերակուրնիս կանուխ կերեր էինք, ինչպէս որ գիտես, եւ շատ բան մը ջուհէինք սեղանի վրայ : Երագիս մէջ, ժայռի մը վրայ նստեր ձկները կը դիտէի, յանկարծ կարբիս ծայրը խոշոր ձկներէն մեկը եկաւ բռնուեցաւ : Շունը հաց կը մտածէ, եւ ալ ձուկ : Որսը որոգայքին մէջ բռնուած՝ արիւնը կը վազէր, եւ անոր ծանրութենէն կարբիս

փայտը կը ծռէր : Դեպ ի առջեւս խոնարհած երկու ձեռքերս երկընցուցի, եւ այնպիսի բարակ ջուհանով այնպիսի խոշոր ձուկ դուրս հանելն անկարելի կերեւնար ինծի : Կամացուկ մը խայթեցի որպէս զի ձուկը վերքին ցան զգայ : Վերջը թող տուի որ երթայ. եւ տեսնելով որ ալ չշարժէր, դեպ ի ինծի քաշեցի : Վերջապէս ծովուն եզերքը ոսկիէ խոշոր ձուկ մը հանեցի : Նսխ եւ առաջ վախցայ որ չըլլայ քեզ Պոսիդոնին սիրելի ձուկ մը ըլլայ կամ կանաչագգեստ Ամփիտրիտայ զարդը : Կամացուկ մը ձուկը կարբէն հանեցի որպէս զի չըլլայ քեզ երկաթը ոսկիի կտոր մը փրցընէ, հետն առնէ տանի. եւ քիչ քիչ վրաս վստահութիւն գալով՝ քանկագին որսս ցամաքի վրայ դրի : Այն ժամանակն ուխտ ըրի որ մէյմըն ալ ջրին մէջ ոտք չկոխեմ, այլ ծովեզերքը կենամ ու հարուստ մարդու պէս ապրիմ. եւ այն միջոցին արթընցայ : Հնապա, քաջալերէ զիս, բարեկամ, վասն զի քանի որ ըրած ուխտս միտքս կուգայ, կըսարսափիմ :

ՈՂՊԻՍ. Փարատէ սնոսի վախդ, դուն ամենեւին ուխտ չես ըրած, վասն զի ոսկիէ ձուկ չես գտած ինչպէս որ երագիդ մէջ տեսեր ես : Գիշերուան տեսիլքները պարզ խաբէութիւններ են. երեք ջքնանալով կուգես երագիդ մէջ տեսած երջանկութիւնդ այս ափունքը գտնել, ճշմարիտ ձկներ փնտռէ որ կարենաս ուտել. ապա քեզ ոչ, ոսկեղէն երագներովդ անօրի կը մոռնիս :

Թեոկրիտես, որ այս քերթուածիս հեղինակն է, Սիկիլիայի Սիրակուսա քաղաքը ծնած է Գրիստոսէ առաջ չորրորդ դարուն վերջերը, կամ երրորդին սկիզբները : Իր ազգատոհմին հայրենիքը Կով կոչին էր : Մօրը անունն էր Փիլինիա, իսկ հօրը Սիմիքոս Պրաքսագորաս՝ որ բժշկութիւն կընէր : Ոմանք կըսեն քեզ գտնիկութեան ատեն հայրը զինքը եզիպտոս դրկեր է որ բժշկութիւն սովորի. բայց Թեոկրիտես որ բանաստեղծութիւն շատ կը սիրէր, ամենէն անուանի բժիշկներուն տուած դասերէն վեր դրեր է Փիլետաս կովացւոյն խրատները, որ քերական էր, բանաստեղծ եւ Պտղոմէոս Փիլադելփոսին վարժապետը : Այն ժամանակէն ալ եւ այլ մանր քերթուածներ շարադրեց, որոց մէջ Փիլադելփոսին վրայ գովեստ կը խօսի :

Անոնց մեկուն մէջ կըսէ. « Ազատ մարդու մը համար քան զամենայն բազաւորս լաւագոյն է Պտղոմէոս : Խելացի, սիրող Մուսայից, գործ-

վասիրտ, վերջի աստիճանի քաղցրաբարոյ, զինքը սիրողները եւ մանաւանդ զինքը չսիրողները ճանչցող, միշտ այնոց ձեռնառու, ամենուն խնդիրքը կատարող՝ եթէ իր պատուոյն դեմ չեն : »

Իր բոլոր եօթնետասներորդ քերթուածը նոյն քաղաւորին վրայ գովեստ է : Եւ սակայն իր վեշտասաներորդ քերթուածին մէջ, զոր Քրիստոսէ 273 կամ 270 տարի առաջ Սիկիլիա դարձած ատենը շինած է ի պատիւ կրտսերոյն Հերոնի, այնպիսի խօսքեր կան որ կարծես քէ Պտղոմէոսին առատաձեռնութեանը վրայ գոհ չէ :

Կրցաւ Հերոն բանաստեղծին սիրտը շահիլ, կամ քէ բանաստեղծը արքունեացմէ ձանձրանալով հեռացաւ, ու կրցաւ ազատօրէն իր միտքը բացատրել՝ ստոյգ չեմք գիտեր : Այս միայն յայտնի է, որ զուարճութեան համար Ասիա եւ Յունաստան ըրած քանի մը ճամբորդութիւններէն զատ՝ կենացը մնացած օրերը խաղաղութեամբ Սիկիլիոյ մէջ անցուց : Հոն իր քերթողական սքանչելի նկարագիրները շարագրեց, որ յետոյ Վիրգիլիոսին օրինակ եղան, եւ որոց գեղեցկութիւնն ու անուշութիւնը անցնող մը չեղաւ : Երբեմն Թեոկրիտէսն անուանեցին « Հոմերոս հովուերգակ քերթողութեան . » եւ անոնք որ յունարէն գիտեն, Թեոկրիտէսին ոտանաւորները կարդալով կիմանան քէ այդ գրուցուածքին մէջ չափազանցութիւն չկայ :

Թարգմանեաց ի գաղղիականէ

Խ. Պ. ՕՏԵԱՆ

Աշակերտ Հայկազեան Վարժարանին
որ ի Փարիզ :

ԱԵՐԻՉԱՆ.

Աղքատ պարտիզպանի մը Վարդուհի անունով աղջիկը հիւանդ պառկած էր. Տիգրանուհին որ գեղի գզիրին աղջիկն էր, ամեն օր իրեն գաւաթ մը մսի ջուր կը բերէր, որովհետեւ խեղճը ուրիշ բան չէր կրնար ուտել :

Երբոր Վարդուհին առողջացաւ, ըսաւ ինքն իրեն .

— Հիւանդութեանս ժամանակ ճրջափ վրաս գուր ունեցաւ այն սիրելի աղջիկը. մսի ջուրը միշտ անձամբ կ'առնէր կը բերէր : Ո՛ր էր քէ կարենայի իրեն մէկ մեծ ծառայութիւն մը ընել, կամ գէթ փոքրիկ զուարճութիւն մը պատճառել :

Օր մը իմացաւ որ Տիգրանուհին Եսթրիզան ծա-

ղիկը շատ կը սիրէ, մայիս ամսոյն առաջին օրէն սկսեալ ամէն առաւօտ անտառը կերթար Եսթրիզան փնտռելու, որպէս զի իր բարերարին փունջ մը շինէ անկէց : Երկար ժամանակ փնտռելէն յետոյ անտառին խորը հինաւուրց կաղամախի մը քով առատ Եսթրիզան գտաւ. նստաւ գեղեցիկ փունջ մը շինեց, դալար տերեւներով պատեց, եւ ուրախութեամբ ճամբայ ելլելու որ կը պատրաստուէր, յանկարծ երկու աւազակի ձայն առաւ, որ մօտակայ բուփերուն մէջ պահուրտած՝ իրարու հետ կը խօսէին :

— Վերջապէս ժամանակն եկաւ, կըսէր անոնցմէ մէկը, որ եղբօրս բանտարկութեան վրէժը գզիրէն առնուիմ. ահա տանը բանալին, աղախինը դուրս ելլելու ժամանակ վրան մոռցեր էր :

— Շատ բարի, պատասխան տուաւ անոր ընկերը. այս իրիկուն կերթանք գզիրը, կինն ու աղջիկը կըսպանենք, ստակներն ալ կ'առնենք կերթանք :

Վարդուհին սարսափած՝ կամացուկ մը ելաւ փախաւ, տարաւ շինած փունջը Տիգրանուհիոյ տուաւ ու չարագործաց խօսակցութիւնն անոր պատմեց : Իրիկունն դեմ գզիրը ծածուկ շատ մը զինեալ մարդ բերաւ տանը մէջ պահեց : Կէս գիշեր ըլլալուն պէս՝ իրաւընէ աւազակներն եկան, դուռը բացին. բայց երկուքն ալ մէկէն բռնուեցան, իրենց յանցանքին համեմատ պատժուեցան :

Այն ժամանակ գզիրն ըսաւ աղջկանը. — Սիրելի որդեակ, ըրած ողորմութեամբդ Աստուծոյ օրհնութիւնը մեր տանը վրայ իջաւ : Դուն խեղճ Վարդուհին քիչ մը մսի ջրով առողջացուցիր, եւ անիկայ Աստուծոյ ողորմութեամբը ամենքնիս ազատեց մահուրէն :

Մի քըշուառին հաց գըլասցիս

Յորժամ ի քէն հայցիցի.

Դուցի վաղիս նովիմք գերցիս

Յանձնութենէ ինչ մեծէ :

Շէնքի մը գարդերը կամ կատարումը կրնայ ուշացուիլ, բայց տղայոց ուսմունքն ու կրթութիւնը չկրնար ուշացուիլ : Օր մը իրենց որդւոցը ինչ պատասխան պիտի տան այն ծնողք, որ անոնց անգին ժամանակը անհոգութեամբ կը քողուն որ պարապ կամ զուարճութեամբ ու զբօսանքով անցնի :

ՓԱՐԻԶԵԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ ԵՒ ԶԱՆԱԶԱՆ ԳԻՏԵԼԻՔ

ՆԱՄԱԿ.

Կոստանդնուպօլսոյ մեջ ազգիս երեսփոխան (լօղօֆեր) Մեծապատիւ Մարկոսեան Գրիգոր Էֆենտիէն հետագայ նամակն ընդունեցանք առ Գերապատիւ Սարգիս վարդապետ մեր ուղղեալ, զոր մեջի ազգասիրական եւ մարդասիրական գեղեցիկ զգացմանցը համար արժան կը համարիմք անքերի հրատարակել :

« Կոստանդնուպօլսոյ, 30 օգոստոսի 1857 :

« Արժանապատիւ Հայր,

« Յերջանիկ օրեանտի, յորում գովելի սեր առ ազգն՝ դարձուցեալ զմեզ (զոյգ ընդ Տ. Գաբրիելի եւ Տ. Ամբրոսեայ վարդապետաց) ի ծոց հայրենի եկեղեցւոյ, այսինքն առաւել մերձեցուցեալ զարժանապատուութիւնսդ առ մեծագոյն կամ բուն մասն հայրենակցաց՝ զպատուական անձինս մեր ի ծառայութիւն նմին նուիրեաց, կամք էին իմ եւ պարտք իսկ գրութեամբ եւս (որպէս սրտիս) շնորհաւորել զգալուստ մեր եւ շնորհ ունել մեզ երեցունցդ՝ վասն անգին ծառայութեանդ, որ մեծամեծ բարիս ունի ծնանել յօգուտ ազգիս : Բայց բազմութիւն ազգասիրաց որք ի բողոքականութիւն աճապարեցին (որպէս եւ արժանն էր) ընդ Գերապատիւ Տեառսդ, երկիւղ երեւելոյ ցանկացող ի մեռս բերելոյ անարժանաբար զանուն ազգասիրի, եւ միանգամայն երկիւղ գրաւելոյ բերեալ զփոքրիկ անկիւն մի ի զանձարանի մտացդ, եւ հետեւաբար յափշտակելոյ զքանի ինչ ի քանկագին վայրկեանիցդ եւ խոջընդոտն լինելոյ օգտակարագոյն զբաղմանցդ, յետս կացուցին զգրիք իմ ցայսօր յասպարիզէ քարտիզի :

« Իսկ արդ՝ փնտք էին տեսեալ զմեզ գերծ ի մտատանջութեանց որք ի շնորհս ներքին եւ արտաքին բշխմանց յուզելն զմեզ, ազատ միանգամայն՝ քե եւ մասամբ իւրք եւեթ՝ ի դժուարութեանց որք սովորաբար անբաժանելի են ի սկզբնաւորութենէ ամենայն մեծ մեռնարկութեանց, նա մանաւանդ՝ ուրախս զմեզ՝ ոչ նուազ քան զմեզ՝ այժմ երեսակայեալ ընդ փրկութիւն Տ. Խորենայ վարդապետի ի պապական ստրկութենէ, եւ ընդ ժիր աշխատակցութիւն նորա իւրում Հաւաքատի՝ ի կրթութիւն հայրենակից մանկտանց,

ոչ եւս կարեմ յապաղել ընդ երկար զգրութիւն իմ :

« Ըստ ինքեան գովելի եւ մեծի շնորհակալեաց արժանի եւ անճանաչող ազգասիրութիւնդ. որով զամենայն ինչ զոհելով եւ յինչ ոչ խնայելով՝ զօգուտ հայրենեաց վերադասեցիք ամենայնի :

Գուցէ ոչ սակաւ դժուարացեալ իցէք ընդ ոչ ժամանումն առ մեզ անյապաղ բոլորից նպաստիցն, որոց իրաւամբ ակն ունել էր մեզ բնականաբար յազգես մեծէ. եւ յիրաւի, միոյն եւեթ ի մեծատանցն մերոց մարք էր միայնակ տանել ամենայն ծախուց ազօգուտ մեռնարկութեանդ, բայց առ ի գրաւել յայն զսիրտս իւրաքանչիւրոց ազգայնոց եւ զամենեսին մասնակիցս առնել արգասեացն յուսացելոց, լաւ եւս համարեցաւ առժամանակեայ նեղութիւն եւ անձկութիւնդ, զիտելով միանգամայն զի քաջութեամբ ունիք համբերել այնմ : Նա զի ոչ մեծ ինչ կարէր համարել յաղբանակդ՝ երբ ամենայն դիւրութեամբ եւ հեշտութեամբ ի մեռս բերէիք զայն՝ առանց դժուարութեանց եւ նեղութեանց որոց տարալոյց ցարդ եւ տանիլ ունիք բերեալ փոքր մի եւս :

« Ժողով խնամակալաց արդէն հասոյց առ մեզ գումար մի դրամոյ արտաքոյ կարգի : Մարդասիրական ընկերութիւն մի եւս կազմի այժմ վասն առաքելոյ ի վարժարանդ տանեալ մի աղքատիկ աշակերտաց : Առ երեւելի վիճակս հայաբնակս գրեցաւ ի դիմաց Գլխոյ ազգիս զի իւրաքանչիւր ըստ կարեացն զմի կամ գերկուս աշակերտս տացեն բոշակաւորս : Այսոքիկ տնօրէնութիւնք տան մեզ յունալ քե նախ քան զյրանալ վեցից ամսոց ամենայն նեղութիւնք մեր փարատեցին, եւ զպտուղս աշխատանացդ քաղել սկսեսցիք : Են նաեւ ի պատրաստի քանի մի աշակերտք որք յետ քանի մի եօթնեկաց ուղեւորեցին այլր :

« Ի վերոյ գրելոցս յայտնի տեսանք քե ոչ ննջեն աստ, ուստի եւ քաջալերեցարձք : « Որ ծանրաքայլ զնայ անվտանգ զնայ, եւ որ անվտանգ զնայ՝ հեռի զնայ » ասէ առական :

« Մեծաւ ուրախութեամբ լսեմք յամենայն եկելոց այտի այսր զբարեկարգ ընթացս վարժարանիդ զորոց յարատեւութիւն յուսամք լսել միշտ :

« ՁՄասեաց Աղանույն պատուականութիւն յարգեմք. զյորդորանս սիրոյ եւ միաբանութեան մի դարեցուցանեք ի նմա, եւ զօգուտս կրթութեան եւ լուսաւորութեան քարոզեցեք միշտ. այտոցիկ յոյժ պետս ունին մերայինք : Առ ի ընդարձակել զընթերցանութիւնս ամսաթերթիս յազգի մերում, առաջարկեցեք խնամակալաց ժողովոյն զի զմի մի օրինակս ընդունել տացեն ամենայն ուսումնարանաց մերոց որ ի Կոստանդնուպօլիս, եւ երբ գտանիցին ի նոսա անկարողս վճարելոյ զգինն, կամ քանի մի ազգասիրաց վճարել տացեն զայն, եւ կամ ճրի առաքեցեք կարօտելոց ղպրատանց, զի աշակերտք օգտեսցին անտի :

« Ժամ է արդ վախճան ղնել երկարաբանութեանս, զոր կնքեմ յայտնելով զյոյս իմ եւ զսաստիկ վիափար տեսանելոյ զԳերապատիւ Հայրդ ի Կոստանդնուպօլիս, եւ բերանացի յայտնելոյ զյարգանս իմ. եւ ճշ սխալիմ երբ ասիցեմ քե այս յոյս եւ վիափար ճշ են սահմանեալ յիս միայն : Վայելեցար ի սեր Տ. Ամբրոսեայ եւ յաւետ յայն Տ. Գաբրիելի, ձերոյդ մնամք կարօտեալ :

« Հուսկ ապա եկեսցէ շրջան Տ. Խորենայ, որ քեպետ նորագոյն վասն մեր եւ երիտասարդագոյն բան գերե-

սեանդ իցէ, զհմոյն անուանակցին նորոգէ զյիշատակ զրջին համբաւեալ ազնուութեամբն :

« ՁՏեառն Գաբրիելի ի Փեքրպուրկ հրաւիրանս լուսաբ ուրախալի տրտմութեամբ կամ տրտմալի ուրախութեամբ (երբ ներելի իցեն հակամիտ բանքս). ուրախանամք զի ճանապարհորդութիւնն մեծամեծ ազգօգուտ ակնկալութիւնս տայ, եւ տրտմիմք զի զնոյն ինքն ի մենջ հեռացուցանէ առժամանակ մի :

« Մաղքեմ ի Տեառնէ նմա եւ ձեզ ամենեցուն բարեբաւտիկ յաշտոյնութիւնս, եւ քաջառողջ կեանս երկարս, եւ մնամ խորին յարգանօք եւ յաւետ ակնածութեամբ

Ողջոյն յարգանաց Գալֆայեան հարազատ վարդապետաց.

« Գերապատուութեան ձերում

« Խոնարհ ծառայ

ԳՐԻԳՈՐ ՄԱՐԿԱՍԵԱՆ :

« Յ. Գ. Լուեալ է իմ քե ազգային ժողով մի հաստատեալ ունին աշակերտող, հաճեսցիք առաքել առ իս զօրինակ մի ներքին կանոնաց ժողովոյդ : Նաեւ զցուցակ մի ժամակարգութեանց դասուց, կերակրոյ, հանգստեան եւ զքօսանաց եւ աղօթից եւ այլն : »

ԱՐԴԱՐԱՍԻՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԵՐԱՆՏԱԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

Այս օրերս Փարիզու մեջ մարդուն մեկուն զրապանակը փողոցի մը մեջ ծոցէն կիյնայ, յորում 100,000 ֆրանք կայ եղեր : Այ կրնան ընթերցողք մտածել քե ինչ մեծ եղած է սրտին ցաւն ու յուսահատութիւնը երբոր գիտնան որ բոլոր ունեցած հարստութիւնն այն էր, եւ շահու ղնելու կրտանի եղեր :

Նոյն օրն ալ իր բարեկամներն ու ազգականները տունը կերակուրի հրաւիրած է եղեր : Ամեն ջանք կրնէ որ անմխիթար տրտմութիւնը անոնց չիմացընէ : Կերակուրի կրնստին, եւ մեկուն մտքէն ջանցնելով որ տանուտիրոջը գլուխն այնպիսի մեծ ղոթաղդութիւն եկած է, կըսեն կըխնտան : Սեղանէն ելլելու ատեննին ծառան կուգայ Պ. Ա...ին կըսէ որ մատաղահասակ գեղացի աղջիկ մը եկեր կաղաչէ որ զինքը վայրկեան մը տեսնէ, եւ ըսելիքն ջուզեր ամենեւին ուրիշի ըսել : Պ. Ա. առանց ամենեւին մտքէն բան մը անցընելու, մեքենայաբար կեցէ սեղանէն անդաստակը կեցէ ուր իրեն կըսպասէր տասնընինգ տասնըվեց տարեկան համեստունի մը, որ

զՊ. Ա...ն տեսնելուն պէս քովը կուգայ, եւ սիրելի պարզութեամբ մը « Դեմքեդ կերեալ, կըսէ, որ տրտում ես. եկալ որ զքեզ ուրախացունեմ : » Այս կըսէ ու զրպանէն կորսուած զրապանակը կըհանէ Պ. Ա...ին կուտայ, որ ուրախութենէն խելքը գլխէն կերբայ. մեկէն կըքաշէ զինքը կըգրկէ, ձեռքէն կը բռնէ սրահը կըտանի եւ բոլոր հրաւիրելոց զինքը ցուցընելով հրճուալից ձայնիւ « Ուրախակից եղէք ինծի, ուրախակից եղէք, բարեկամք, կըկանչէ. տեսէք սա աղջիկը. կեանքս ու երջանկութիւնս կորսընցուցեր էի. ահա ինքը նորէն զանոնք ինծի դարձուց : » Եւ պատմեց իրենց քե ինչպէս բոլոր ունեցածը կորսընցուցեր, եւ այսպիսի հրաշքով գտեր էր :

Ծաղկահասակ եւ արդարասերն Մարիամ, աղքատ այրի կնոջ մը դուստր էր եւ Փարիզու մօտ գեղ մը կըրնակէր : Նոյն օրը հարկաւոր բանի մը համար Փարիզ եկեր էր, եւ փողոցէ մը անցնելու ժամանակ զրապանակը գտեր էր : Բացեր նայեր է որ մեջը շատ մը քղքաղրամ (հարիւր հազար ֆրանքի) եւ մեկ նամակ մը կայ. այն նա-

մակին վրայ եղած հասցեով իմացեր է Պ. Ա...ին տունը, եւ շիտակ առեր փոխ բերեր է որ իրեն յանձնէ :

Պ. Ա. ինչանակ երախտագիտութեան իւրոյ՝ Մարիամին տարին 500 ֆրանք եկամուտ կապեց, 500 ֆրանք ալ տարեկան վարձք խոստացաւ քե որ քովը ծառայութեան մտնէ : Ափսոս որ խեղճ աղջիկը չկրցաւ երկար ժամանակ իր նոր բաղդը վայելել. կարճատեւ հիւանդութեամբ մը վախճանեցաւ : Բայց Պ. Ա. իր երախտագիտութեան պարտքը Մարիամին մահուամբը հատուցած չհամարելով՝ անոր կապած եկամուտը աղքատ մօրը վրայ դարձուց, որպէս զի մինչեւ մահը հանգիստ ապրի, եւ այնպիսի առաքինի զաւկի մայր ըլլալուն վրայ ուրախանայ :

Մարիամին նման առաքինի ու արդարախոհ անձինք ճիշտի սակաւաքիւ են, որ այսպիսի դիպուածոց մէջ իրեն պէս մտածեն ու գործեն :

ՍԵՐՈՒ ԼԵՈՒՆ ԾԱՌՈՒՄԸ. — Մարտենիոյ տերութիւնը Խալկիոյ Գաղղիոյ հետ ունեցած հաղորդակցութիւնը դիւրացնելու համար շատոնց կը փափաքէր Սընի կամ Կենեսոս ըսուած յետը ծակել. եւ իւր այս գովելի եւ բազմօգուտ փափաքն ի գործ դրաւ ամսոյս 1ին փառաւոր հանդիսիւ, զոր այսպէս կըստորագրէ *գաղղիա-խալկական Սուրհանդակ* կոչուած օրագիրը :

« Ըստ բազում գլխոց օգտակար դիպուած մը, մանաւանդ անոր համար որ Գաղղիոյ եւ Խալկիոյ յարաբերութիւններն աւելի պիտի շատցնեն, կատարեցաւ սեպտեմբերի 1ին. կուգեմք խօսիլ Սընի լերան ծակուելուն առաջին ականին ճաքելուն եւ Վիկտոր-Էմմանուէլ երկաթուղոյն նաւակատեացը վրայ : Այս երկաթուղին ճշմարիտ Գաղղիա-Խալկական գիծն է, որով եւ ամենէն աւելի մեր մտադրութեանն արժանի :

« Այս հանդէսն իր օգտակարութեանը վայելուց մեծաշուք հանդիսիւ կատարեցաւ, եւ Վիկտոր-Էմմանուէլ քաղաւորն ու Նափոյէոն Իշխանը, Պ. Բավուր, Պ. Փայեռքափա, Պ. Նէկրի եւ այլ մեծապատիւ անձինք ներկայ էին :

« Սընի լերան ստորոտը դրած էր ելեկտրական գործիք մը, եւ 800 մէքր երկայնութիւն ունեցող քելով ականներուն պատրոյգներուն հաղորդուած էր, որ հսկայաձեւ ստորուղոյն առաջին քարը պիտի ցատքեցնէին : Երկու ելեկտրական քելերէն մէկուն Վիկտոր-Էմմանուէլ քաղաւորն ու միւսոյն Նափոյէոն Իշխանը կրակ տուին, եւ գործողութիւնը ամենայն յաջողութեամբ կատարեցաւ :

« Սընի լերան ծակուելը արդի գիտութեան ամենէն գորաւոր եւ ամենէն փառաւոր գործոց մէկը պիտի ըլլայ : Տնտեսութեան կողմանէ ալ մեծամեծ պիտի ըլլան իւր արգասիքը, վասն զի Սալոյիոյ ձորերուն եւ Փիեմոնթի դաշտերուն մէջ տեղն եղած սարերը կամ բարձրութիւններն 800 մէքր ցածցնելով՝ վաճառաց փոխադրութեան մէջ իւրաքանչիւր տակառաջափին 50 ֆրանք խնայութիւն պիտի մատուցանէ. Լոնտրայի, Փարիզու, Ճինեւրայի, Թուրինի, Միլանի, Ճենովայի եւ Իտալիոյ ամենէն զուարճալի եւ կարճ ճամբան ալ ուղեւորաց առջեւը պիտի բանայ :

« Ստորուղոյն երկայնութիւնը պիտի ըլլայ 12 հազարմէքր. քուարցի եւ գաճի կարգերուն մէջէն անցնելուն համար փորուելը մեծ աշխատանքի կարօտ է, ուստի եւ ճարտարանաւոր եւ գորաւոր ջրաբաշխական մեքենաներ ի գործ պիտի դրուին : Այս հրաշալի ձեռնարկութիւնը եօթը տարուան մէջ պիտի լմննայ, եւ քառասուն միլիոն ֆրանք պիտի երբայ, Մարտենիոյ տերութիւնը քսան միլիոն պիտի տայ. քսան միլիոն ալ Վիկտոր-Էմմանուէլ ըսուած Ընկերութիւնը : »

ՆԱԽԱԳԱՀՆԵՐՈՒՄՆ. — Գաղղիացոց ռամկին կամ հասարակ ժողովրդեան մէջ ուրբաթ օրուան վրայ եղած նախապաշարմունքը փոքր ի շատէ Յուլիսի քերքին մէջ յիշատակեցինք. բայց ուրիշ շատ պաշարմունքներ ալ կան, որ գուցէ եւ ոչ մեր ամենատգետ սեպուած հասարակ ժողովրդեան մէջ կը գտնուի. անոնցմէ մէկը միայն յիշեմք որ նոր այս օրերս պատահեցաւ : Գեղի մը մէջ կայծակէն տուն մը կը բռնկի. կրակը տեսնելուն պէս յիսուն հոգի կը վազեն, օգնութեան կուգան. բայց երբոր կիմանան քէ կրակը երկնքէն իջած է, մէկէն մտքերնին կուգայ այն մոլար կարծիքնին քէ երկնքէն իջած կրակը ջմարիւր, եւ ո՞վ որ մարելու կաշխատի, նոյն տարւոյն մէջ կը մեռնի, ամենքը կը քաշուին կերթան. այնպէս որ գեղին զգիրը երբոր վրայ կը հասնի, հագիւ տասը հոգի կը գտնեն, եւ անոնց անձամբ ցուցնելով որ երկնքի կրակն ալ կրնայ մարիլ, բռնութեամբ քիչ մը ձեռնտրութիւն կը գտնեն խեղճ տունը բոցերու կատաղութենէն ազատելու :

Propriétaire-gerant : A. LACHAT

Ի ՓԱՐԻԶ, Ի ՏՊԱՐԱՆԻՆ ԱՐՄԱՆԵՆ.

Typographie arménienne ERNEST MEYER, 3, rue de l'Abbaye, à Paris.